

DEMOKRASİYİ VAR KILAN FİKİR VE MÜESSESELER ÜZERİNE

Prof. Bahri SAVCI

Sayın D. P. Lideri, siyasî rejim ve iç huzur konusunda Sayın Muhalefet Lideri ile giriştiği siyasî münazara sırasında -1958 yaz ayları içindeki Meclis Tatili süresinde- bir aralık sözü, memlekette demokrasinin var olduğu konusuna getirdi.

Münazara, 1958 yaz başında, Meclisin tatilinden sonra, Muhalefet Lideri tarafından tahrik edilmiştir. Muhalefet Lideri, siyasî rejimin sıhhat şartları üzerindeki görüşlerini, Meclis içinde ifade imkânları bulamadığı zamanlar Meclis dışında ifade ve yayma fırsatlarını kullanır. Bu suretle, büyük bir müessiriyet elde etmeğe uğraşır. İktidarın Lideri de, bu taktiğin uyandıracacağı menfî tesirleri silmek ve ilerde bazı siyasî rejim tedbirleri almak gerekecek ise, bunlar için elverişli psikolojik halleti hazırlamak için, münazarayı kabul eder. Ve bu suretle de, kamu oyunda, kendi görüşleri lehine bir tesir yaratmağa, bu husustaki her delilden yararlanmağa uğraşır.

Gerçekten, kendilerine göre, demokrasinin varlığını isbatlıyan en büyük delil, -gene kendilerine göre- normal, samimî yapıcı muhalefet vasıflarını çoktan aşmış olan, bütün muhalif çevrelerin, her ağızlarına geleni söyleyebilmeleri; tahrik seviyesine varıp, ihtilâlcî istidatlar gösteren fiillere tevessül edebilmeleridir.

Bu son noktanın, sübuta kadar varacak safhalarını tartışma ve tesbit etme, bazı özel kanun organlarının görevidir. Bu noktayı bir kenara bırakır isek, D. P. Liderinin işaret ettiği husus üzerinde durabiliriz. Hatta, bizce, akademik çevrelerin ve fikir mihrakları teşkil eden bütün yuvaların -tarafli olsalar bile- bu meseleye ilgi göstermeleri gerekir: Memleketimizde demokrasiyi "var; kısmen var; pek az var; yok" şeklinde tavsif hususunda rol oynayabilecek fikir ve müesseselerin gerçeklik durumu üzerinde durmaları icabeder.

Memleketimizde uzun zamandanberi bir demokrasi savaşı yapılmaktadır; bunun şimdiki safhasında; bazı kimselerin -muhalefet sözcüleri ile bazı serbest basın mensupları-, bazı sözler söyleyebildikleri -"seçmen kütükleri sakattır.", "radyo, iktidarın emrindedir.", "Hâkim teminatı

zedelenmiştir.”, “İdarede partizan temayüller vardır.”, “Kalkınma plânsız ve yanlış yoldadır ve enflâsyona dayanmaktadır.” gibi bir vakiadır. Fakat, demokrasinin varlığını sırf bu gibi müşahadelere dayatmak, meseleyi çok basite irca etmek olur. Demokrasinin varlığı -veya varlık derecesini- bir mefhumun müessesesevî mahiyetini hareket noktası olan bir tahlile dayatmak zorundayız.

Böyle olunca, demokrasiyi; siyasî iktidarın, ancak seçilen organlarca, fakat mutlak olarak değil, ancak sınırlı olarak icrasına imkân veren bir siyasî rejim diye tavsif etmek gerekir. Binaenaleyh, bir demokrasinin var olma şartlarını -ve derecesini de- seçime ve iktidarı sınırlamaya müteallik fikir ve müesseselerde aramalıyız. Biz, bu fikir ve müesseseleri, -ancak esaslı hatlarında kalmak üzere- şöyle şematize edebileceğimizi sanıyoruz:

I — Siyasî İktidarın, Ancak, Seçilen Organlarca İcrası Anlamında Demokrasi:

1 — Bu Hususu Teyit Eden Şartların Var Oluşu:

Modern Demokrasi, siyasî iktidarın icrasını, bir Monarkın mutlakiyetçi tekelinden kurtarıp, seçimle gösterilen organlara verme savaşı halinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Binaenaleyh, Modern Demokrasinin bugünkü safhasında da, gerçekten bir demokrasiden söz açabilmek için; herşeyden önce -siyasî iktidarın, mutlaka seçimden çıkan organlar eli ile icrasını sağlamak gerekir. Ve, bir anlama göre, bir memlekette, siyasî iktidarı icra eden organlar, devri seçimlerinden çıkıyor- ve yenileniyorsa- o memlekette demokrasi, demokratik vetire başlamış demektir.

Dikkat edilirse burada, bizi, “seçim varsa demokrasi de vardır.” gibi yüzeyde kalan bir hükme götürebilecek telmihlerden kaçındık.

Siyasî iktidarın ancak seçimden çıkan organlarca icrası, daha önce bazı fikir ve müesseselerin yerleşmesine bağlıdır. Bu fikir ve müesseseler mevcut ise, ve, işlemeğe başlamış ise, demokratik vetire de başlamış demektir. Bunları, birer birer gösterelim ve memleketimizdeki verileri de işaret edelim.

Demokrasiye ulaşmak için, önce, Halk hakimiyeti fikrine dayanmak gerekir. Bu; iktidarın kaynağının ulûhiyette, ve yer yüzü sahibini de, ulûhiyetin gösterdiği bir hanedandan gören nazariyenin yerine gelmiş bir fikirdir. Buna göre, iktidarın kaynağı halktır; iktidar, beşerî bir vakiadır; sahibi de bizzat bu halktır.

Mutlakiyetçi Monarşiyi yıkarak onun yerine gelen Modern Demok-

raside, halk, bu hâkimiyetini bizzat icra edemez, temsilcileri eli ile icra eder. O halde, Modern Demokrasi, Halk Hakimiyeti fikrinden sonra, hemen, temsilî hükûmet fikrini ve müessesesini davet eder, istilzam eder. Temsilî Hükûmet de -Bu Modern Demokrasinin klâsik arlaşığında- çoğunluğun iradesini meydana çıkarıp siyasî iktidarın icrasında onu nafiz kılacak şekilde teşkilâtlanmayı ifade eder. Modern Demokrasinin klâsik telâkkisinde, demokrasi, adetâ ve yalnızca- çoğunluğun hükûmet etme hakkının kullanılmasıdır. Başka deyimle, Modern Demokraside, halk hakimiyeti fikrinden kalkılır, Temsilî Hükûmet müessesesinden geçilir, ve bu mekanizma ile, çoğunluğun hükûmeti, yani, siyasî iktidarı çoğunluğun icrası sağlanır. İstersek, buna şunu da ekleyebiliriz: Demokraside bu çoğunluk, -ve onun siyaseten ifadesi olan seçimi kazanmış parti; onun da hükûmet ve Meclis plânındaki ifadesi olan kabine ve meclis çoğunluğu- siyasî iktidarı; bir grubun, bir sınıf, bir kategorinin menfaatine göre değil, kendi görüş ve plânı içinde olmakla beraber genel menfaata göre icra eder.

O halde, bir demokrasiden söz açabilmek için:

i — Halk Hakimiyeti fikrinden kalkmak;

ii — Siyasî iktidarı icra hakkını seçim yolu ile gösterilmiş temsilcilerden çoğunluk grubunu teşkil edenlere tanımak,

iii — Bu grubun teşkil edeceği hükûmetin, Meclis ve kabine plânında hükûmet etme faaliyetini d, gene bir demokratik muhteva ile -genel menfaat ile- doldurmak gerekir.

Bu şartlar açısından Türkiye'ye baktığımız zaman bir demokrasinin varlığından -hiç olmazsa demokratik vetirenin hareketlerinden bahsetmeğe imkân görülür:

i — Anayasa düzeni, milletin siyasî teşkilâtı, halk hakimiyeti fikrine dayanır.

ii — Halk, bu hâkimiyetini, temsilî hükûmet mekanizması ile kullanır,

iii — Temsilî hükûmet, bir çoğunluk iradesi teşkil etmeğe ve âmme işlerinin sevk ve idaresinde bu çoğunluk iradesini nafiz ve âmil kılmağa matuftur.

iv — Yumuşak idare, moral tatmin, iktisadî hareket şeklinde ifade edebileceğimiz ve çok geniş kitleler istihdaf ettiğ için de, demokratik diye tavsif edebileceğimiz bir politik muhteva da vardır.

2 — Sisteme Sıhatsızlık, Sakatlık Getirerek Demokrasiyi Nefeden Amiller:

Gerçekten, şöyle yukarıdan bakınca, siyasî iktidarı icra edecek or-

ganların, temsilî hükûmet mekanizması ile çoğunluğun iradesini meydana getirmek üzere seçimden çıktığını müşahade zorundayız. Bu bize, hiç olmazsa, nazarî olarak, demokrasinin varlığını kabulünü empoze eder.

Fakat, sistemin, adeta demokrasiyi nefedecek tarzda, bazı sıhatsızlık ve sakatlık âmilleri ile dolu olduğunu göstermek de, bu ilmî müşahadeye sığmaz.

A — Siyasî iktidarı icra edecek organların seçim ile gösterilmesine arız sıhatsızlık âmilleri:

Siyasî iktidarı icra edecek organlar, bir gizli ve genel seçim ile gösterilir. Fakat seçim bir hücrede oy verildiği, kadın-erkek bütün seçmenler seçime davet edildiği, seçim kanunen tekevvün ettiği halde, demokratik şartlar açısından sıhatsızlık ile renklenmiştir.

Bu sıhatsızlık âmilleri, seçimin mahiyetini ve vüs'atini bozarak, daha geniş kitlelerin siyasî kararlara tesirini önler. Bu, binnetice, siyasî iktidarın ancak seçilen organlarca icrası anlamındaki demokratik anlayışı da daraltır.

Gerçekten akademik araştırmalar, bir seçimin sıhhat ve samimiyet şartlarını vuzuhla tesbît etmiştir. Bunları aday ve partilerin, kendilerini, seçmenler heyetine eşitlik şartları içinde arz ve takdim edebilmeleri (propaganda eşitliği); seçmenin de, tamamilen ve her tarafı eşit aydınlanmış seçim platformundan istediği şahısları seçebilmesi imkânları şeklinde özetleyebiliriz. (Seçmen hakkının daraltılmaması),

i — Propaganda eşitliği : Seçim bir bakıma çok basit bir olaydır. Mesele, siyasî iktidarı temsilci olarak icra edecekleri iraedden ibarettir. Esasında, önemli olan, siyasî iktidarın icrasını bir Monarkın elinde tutmamaktır; onu, halk temsilcilerine intikal ettirmektir. Bu intikalın şekli şu veya bu olabilir (iki dereceli seçim, yalnız belli bir tahsil veya servet derecesinde olanların seçmenlik hakkını haiz olması gibi) Bunun nazarî bakımdan fazla değeri yoktur.

Fakat, demokratik espri geliştikçe, halk yığınları, siyasî iktidarı icra edeceklerin seçimden çıkması olayına büyük bir ilgi duymağa başlamışlardır. Bu ilgi, parti ve aday açısından bakınca, onların, kendilerini, seçmenin ilgisine eşit derecede arz edebilmeleri, hakkını doğurur. Halbuki, bizim seçim nizamına giren normatif ve tatbikî şartlar manzumesi; aday listelerini ve propagandacılarını seçmenin ayağına kadar götürmeden tutun da, sesini radyo vasıtası ile seçmen kulağına götürmeğe kadar bir sürü safhada ve ameliyede âmme iktidarını fiilen elinde tutarak seçime giren ile diğerleri arasında eşit savaş şartları teşkil edecek mahiyette değildir.

Keza, bu ilgi, bizzat seçmen açısından bakınca; seçmenin de se-

aydınlanma istemek hakkını doğurur ki, bu da, tarafların, kendilerini ve meselelerini, eşit bir propaganda hakkından yararlanarak, tam aydınlatmalarını istizam eder. Tarafların, kendilerini tam aydınlatacak eşit propaganda hakkı kullandıkları pek ileri sürülemez.

ii — *Seçme Hakkının Daraltılmaması*: İşte, seçmen, tarafların, eşit propaganda hakkından yararlanarak, aydınlattığı, daha doğrusu aydınlatacağı, seçim platformundan, istediği tezi ve şahsı seçebilmesi -yani ona oy verebilmesi- prensibi de gerçekleşmelidir. Mümkündür ki, halk tercihleri, bazan, karma fikir ve listeler üzerinde toplansın... Eğer bu olacaksa, buna da imkân vermelidir.

Oysaki, bizim mevzuatımız, adaylara ve partilere empoze ettiği bazı yasaklarla, neticede, seçmenin, böyle kombinezonlar arasından da bir seçim yapmasını önler. Bu, seçim hakkının daraltılmasını ifade eder ki, bunun siyasî iktidarı icra edecek organların seçimle iradesi anlamındaki demokratik telakkisi ile telifi güçtür.

B — Siyasî İktidarı İcra Edecek Organların Seçim ile Gösterilmesine Arız Olan Sakatlık Âmilleri:

Bazı menfî âmiller de, seçimin genellik karakterini bozarak, siyasî iktidarı icra edecek organların, seçim yolu ile icrası hususundaki demokrasi anlayışına bir hüsuf getirir.

Gerçekten, bu noktayı idrak eden partilerimiz (iktidar partisi dahil) seçmen kütükleri üzerinde bazı sızlanmalarda bulunmuşlardır. Bunların teferruatları ve gerçekçilik dereceleri üzerinde durmadan da şunu söyleyebiliriz ki: Seçmen kütüklerini ve sandık başlarındaki seçmen listelerini ve seçmenlik kartlarını kucaklayan mevzuat şemasındaki bazı boşluklar; i — iyi niyet ve ihmalsizliğine rağmen, bazı seçmenleri, -hatta son dakikada- seçim hakkını kullanmaktan alakoymuştur; ii — Buna karşılık, bazı seçmenlerin de müteaddit oy kullanma faraziyesini akla getirecek kadar vüs'at göstermiştir.

İşte, bütün bu menfî âmiller, siyasî iktidarın ancak seçimle gösterilen organlarca icrası anlamındaki demokrasiyi gerçekleştirmekten alakoyan hususları teşkil ediyor. Bir demokrasiden bahsedilmek ve onun yüksek ölçülerde gerçekleşmesini ümit edebilmek için, bunlar, siyasî ve akademik cepheleri ile teemmülden geçirilmek gerekir.

II — Seçilen Organların da, Mutlak Bir İktidar İcra Etmeyip Sınırlı Bir İktidar İcra Etmesi Anlamındaki Demokrasi:

Monarkın mutlakiyetçiliğine karşı açılan ve gelişen Modern De-

mokrası hareketi, asıl manasını, iktidarın icrasını bir sınır ile çevirme gayretinde bulmuştur.

İktidar, Monarkın elinden, seçimle gösterilen devlet organlarının eline geçebilir. Fakat, iktidarın temerküzü, olayı, mutlakiyetçi monarşide olduğu gibi devam da edebilir. Hatta modern hayatın empoze ettiği mudil ihtiyaçların tatmini zaruretinden hız alan "kuvvetli icra organları" devrinde büyük bir disiplin içinde işliyen siyasî partilerin, iktidarı, daha da fazla temerküze sevkettiğini görmemiz gerekir. Bu temerküz, geniş ölçüde, siyasî iktidarın icrasını kontrolden kaçırma olayına yol açabilir. Binaenaleyh, bu modern mudil şartlar içinde, demokrasinin manası, bilhassa ve bilhassa, siyasî iktidarı bir sınır ile kesin olarak sınırlamada toplanır.

Seçimden gelerek siyasî iktidarın icrasını eline almış olan organlar önce, icra edecekleri politikayı tesbit ederler. Daha bu politikayı tesbit sırasında bile bir sınır bahis konusu olur. Fakat, asıl, bir demokrasiyi var kılabilmek için, tesbit edilmiş politikanın fiilen icrasını sınır altında tutmayı sağlamak lâzımdır.

Bu da, iktidarın icrasını siyaseten ve hukuken kontrol altına almakla mümkündür.

— *Siyasî İktidarın İcrasını Siyaseten Kontrol*: Bu, tesbit edilmiş olan politikanın icrasını, türlü organ ve müesseselerin türlü yollarla kontrolüdür.

i — Muhalefetlerin kontrolü: Muhalefet Meclis içi ve Meclis dışı türlü faaliyetler ile, iktidar politikasını, anayasa sınırları içinde olup olmadığı bakımından ve genel menfaat açısından kontrol eder. Bu kontrol, sorumluluk müeyyidesini elbette harekete geçiremez. Ama, haklı ise ve halk efkârınca benimsenmiyor ise mesuliyeti dönem sonunda dâvet ve tahrik etmiş. Ve bu ihtimal, iktidarı icra edenlere bir sınır teşkil eder. İç tüzük ve diğer âmme mevzuatının, muhalefetlere böyle bir kontrol imkânını, emsale nazaran cömertçe vermediği malûmdur.

ii — Serbest fikir mihraklarının ve müesseselerinin kontrolü: Gene bazı âmme mevzuatının, başta basın olmak üzere, böyle bir kontrole elverişli bir iklim açtığı ileri sürülemez.

iii — Bizzat İktidar Partisi Meclis Grubunun kontrolü: İktidarların Meclis Grupları, bugün parlâmentoları, bilhassa mesuliyet bahsinde adeta ikame etmişlerdir. Ve hükûmet -Meclis çoğunluğu ayniyeti de, bu mesuliyeti, fiilen pek müessir olarak işlemez hale getirmiştir. Bir hükûmet, ancak halk efkârı, nezdinde, mesul duruma düştükten sonradır ki, Meclis Grubu, fiilî sorumluluğu tahakkuk ettirmektedir. (Süveyş Buhranında İngiliz Hükûmetinin mesul olması gibi) Ama, parti

disiplininin ve kabine etrafında parti tesianüdünün her zaman bahis konusu olmayacağı haller vardır ki, bunlarda, bir parti Meclis Grubu, ağırlığını hissettirerek, siyasî iktidarın kabinece icrasına bir sınır olabilir.

Bizde, parti-Meclis çoğunluğu ayniyeti, sıkı bir parti menfaati ve disiplini bağı ile öyle bir hale gelmiştir ki, bu yol ile, hükûmet plânındaki politika icralarını sınırlama, pek mümkün olamaz. Bunun da, memleketimizde demokrasi tatbikatında bir noksan teşkil ettiği söylenebilir.

B — *Siyasî İktidarın İcrasına Hukukî Kontrol* : Siyasî iktidarın icralarının siyaseten kontrolü, siyasî münasebetlerin oluş tarzına ve o devreye hakim zihniyetlere göre mümkün, daha az mümkün, ve nihayet gayri mümkün olabilir. Fakat siyasî iktidarın kontrolünde aslî teminatları arıyorsak; hukukî kontrol aracı ve yolunu teşkil eden adalet bağımsızlığı ve anayasaya aykırılığın def'i müesseseleri üzerinde durmalıyız. Bunlar; muhalefetlerin, diğer serbest fikir mihraklarının yapacakları kontrollerin de şartlarını ve teminatlarını teşkil eder.

Kazaî teminatı hakimin vicdanında gören görüşü kabul etmekle beraber, bunun da şartı olmak üzere, hakimin ve mahkemenin statüsünde, teminat noksanların bulunduğunu da unutmamak gerekir. Hele, bizim memleketimizde -her hangi bir şekli ile- anayasaya aykırılığın ref'ini sağlamadıkça, demokratik gelişmenin daha mesut merhaleler almasını fazla ummamalıdır.

PARTİLERİN BİRLEŞMELERİ VE SİYASİ GÜÇ BİRLİĞİ

D. U., 1946 seçimlerinde, henüz teşkilâtını tamamlayıp bütün gücü ile yer almadığı halde, büyük bir seçim kabiliyeti göstermişti. Aynı güç, 1948—1950 arası, büsbütün arttı ve D. P. 1950 seçimlerini, büyük bir zafer halinde alıverdi. Onun da zaferi, eses itibariyle :

- i — Köylüye yumuşak idare; köylü istihlâk maddelerini ucuz tutma istihsal maddelerine ise iyi fiyat,
- ii — Diğer kategorileri de bir iktisadî hareketten faydalandırma; onların ilgilendikleri fikrî plândaki hürriyetlere daha genişlik getirme;
- iii — Muhafazacı kitlelere geniş moral serbestlik vaadleri ile;
- iv — Uzun sürmüş olan C. H. P. iktidarından bıkkınlık duygusuna dayanmıştır.

D. P. 1950—1954 arasında :

- i — Bir iktisadî hareket getirdi (bilhassa 1953 e kadar, millî gelirdede, göze çarpacak bir yükselme oldu % 14 kadar);
- ii — Vadettiği bütün moral tatminleri ve yumuşak idareyi sağladı,
- iii — Fakat, güttüğü iktisadî hareket politikası; fiyat artışlarına, mal arzında talebi karşılayamayışa, her sınıfın bu iktisadî hareketten yararlanmamasına yol açtı,
- iv — Hürriyetler düzeninde uyandırdığı tatminsizlikler de bunlara eklenince; D. P. 1954 seçimlerine, biraz korku ile girme durumunda kalmıştır.

Ama, çok dinamik bir propaganda ile, D. P., müsbet temaların işlevinde ve C. H. P. nin iktidara geri gelişi ile doğacak mahzurlara kitleyi inandırmada başarı gösterdi. Seçmenler çoğunluğu verilmiş vaadlerin gerçekleşmesi, çizilmiş iktisadî kalkınma tablosunun tamamlanması için D. P. ye şans vermenin doğru olacağını mülâhaza etti; ve D. P. seçimi gene aldı.

1954—1957 arası, D. P. nin mutlu günleri arasına, endişeler, şüpheler getiren bir devre olmuştur. Parti içinde büyük bir yarıma görülmüştür. (İsbat hakkı isteyenlerin ayrılması ve Hür. P. yi kuruluşları). 1957 seçimleri, D. P. için, mezbuhane bir savaş halinde başlamıştır. Çünkü,

karşı cephe, daha ilk merhalede, seçime bir ittifak cephesi halinde girme teşebbüsünde bulunmuştur.

İşte 1957 sonbahar seçimlerine tekaddüm eden yaz ayları dağınık muhalefet güçlerinin, bir ittifak içinde birleştirilme hareketlerine sahne olmuş ve 1958 sonbaharındaki fiilî birleşme olayının da başlangıcı olmuştur. Şöyle ki :

D. P. nin 1946—1950—1954 seçimlerinde yüksek bir seçim potansiyeli göstermesi, onu biran önce iktidardan uzaklaştırma hedefi güden muhalefetleri düşündürmüştür. Görmüşlerdir ki, kitle, büyük çoğunluğu ile, muhalefetlerden herhangi birini tutmayacaktır. Henüz, baş muhalefeti teşkil eden C. H. P. ye karşı tereddütler vardır. C. M. P. kuvvetli bir teşkilât değildir. Hür. P. aydınlar cephesinden ve basından bir mânevî iyi kabul görmüşe benzemekte ise de, henüz, taşra teşkilâtını bile tamamlayamamıştır. Ve, hürriyet geleneğine bigane köylü ve şehirli kitle, D. P. ye verdiği «biraz daha bekleme» şansını geri alma eğilimi göstermemektedir.

Fakat, bu şartlar içinde, muhalefet bir güç birliği gösterebilirse, bu, seçmen çoğunluğunu, muhalefetlerin müşterek iddiaları etrafında toplayabilecektir. C. H. P. nin kitlevi gücüne Hür. P. yi tutan aydınlar çevresi eklenirse ve C. M. P. nin, belli bölgelerindeki potansiyeli de her iki sine eklenirse, D. P. ye karşı bir «hürriyet ve plânlı iktisadî tamir» kampanyası içinde D. P. iktidardan atılabilir.

Her üç parti, 1957 seçimlerinde, D. P. yi, böyle bir ittifak ile karşılamaya azmetti. Bazı teknik hususlarda (Meclisteki sandalyeleri paylaşma hususunda bilhassa) anlaşmalara varılırken, D. P. iktidarı, Meclisteki çoğunluğuna dayanarak, seçim ittifakını zorlaştırıcı hükümler sevketti. Bu hükümler :

i — Karma liste yasağı ile, bir partinin kendi partisi içindeki hürriyetini muhafaza ederek seçime girmesini önlüyordu.

ii — Meclisteki müşterek cephe blokunu adeden kuvvetlendirmek için, kendi partisinden ayrılarak, seçmene liste sunma gücü olan bir parti listesinde aday olmayı da yasaklıyordu.

Bir kelime ile; her partiyi, seçime tek başına girmeye zorluyordu.

Bu kanunî taktik karşısında muhalefet cephesi, bir karşı taktik aradı. Fakat bulamadı:

i — Seçim çevrelerini partiler arasında taksim şeklini; C. H. P., bu yolu tutan partilerin —hükûmetin mevzuatı harekete getirmesi suretiyle,— seçime katılma —bütün çevrelerde— hakkını kaybe vesile verir, mülhazası ile kabul edemedi.

ii — Bir partinin seçime girmesi, diğerlerinin onu desteklemesi şek-

lini de, bu tarz hareket, işbirliğinin hedeflerinin hiç birini emniyet altına alamaz, tekrar bir C. H. P. hegemonyası kurar, mülâhazasiye Hür. P. ve C. M. P. kabul edemedi ve bu suretle D. P. merkezi lider ve organlarının nüfuzu altındaki D. P. Meclis Grubunun müessirliği altında bulunan kanun koyucunun, her partiyi, bir ittifak dışında müstakillen seçime zorlama maksadı hasıl oldu. Ve partiler, birbirlerine kırgın, tek başlarına seçime girdiler.

1957 seçimleri, bilhassa Hür. P. iddiaları için bir hüsrân oldu. C. M. P. de, umduğunu bulamadı.

Partiler, bu merâret içinde, bir müddet, birbirlerine yaklaşımadılar.

Fakat, partiler, her halde şu hususu anlamağa doğru gittiler. D. P. 1957 seçimlerinden, bir kuvvet kaybı ile çıkmasına rağmen, bir seçim kapasitesi, bir seçim hacmi ifade etmektedir. O, bu hacmi ile, mevcut seçim sistemi içinde, iktidarda devam etme istidadı gösteriyor. Onun, mevcut hükümleri ile kendisi lehine bir durum teşkil eden bu seçim sisteminden gelen avantajını, ancak bir birlik bozabilirdi. Buna ise kanunî engel vardır. O halde birleşmek —iki ayrı organizmin bir tek organizm haline gelmesi anlamında— gerekir.

İşte bu sebeple, bir yıla yakın bir süre içinde, partiler arasında bir yaklaşma hareketi gelişti : T. K. P. (Türk Köylü Partisi) nin C. M. P. ile, C. M. P. nin önce Hür. P. ile sonra C. M. P., T. K. P., Hür. P. birleşmesi halinde; Hür. P. nin de C. H. P. ile birleşme hareketleri çıktı. Ve nihayet bizzat D. P. de, vaktiyle kendisinden kopmuş olanlara (C. M. P. ve Hür. P.) hitap ederek, onların, tekrar kendisi ile birleşmesini teklif etti. Fakat, birleşme hareketleri, ancak şu iki istikamette müsbet sonuca ulaştı.

I — Üçüncü kuvvet nazariyesi:

T. K. P. ötedenberi, C. M. P. ve Hür. P. ile birleşmek istiyordu. Onun esas fikri, D. P. ve C. H. P. karşısında üçüncü bir kuvvetin doğması idi. Bu, yeni bir teşekkül olağaktır. Bunun bir program ve tüzüğü hazırlanacaktır ve bu program ile tüzük, işbirliğinin en elverişli şeklini meydana getirecektir. Böyle bir işbirliğine kanunen bir engel çıkarılırsa, hazırlanan bu program ve tüzüğün en yakın olan partiye, diğerleri iltihak edecektir.

Gazetelerin verdiği bu haberler çerçevesinde uzun müzakerelerden sonra, C. M. P. ile T. K. P. nin birleşerek C. K. M. P. yi (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) teşkile karar verdikleri, 17 Ekimde basında çıkan bir tebliğden anlaşılmıştır. Kabul edilen prensip anlaşmasına

göre T. K. P., C. M. P. içinde birleşmeği kabul etmiştir. Bu, daha çok, T. K. P. nin, C. M. P. ye iltihakı şeklinde olacaktır. Buna karşılık, C. M. P. de T. K. P. nin şahsiyetçilik, muhitçilik, köycülük prensiplerini kendi statüsü içine alacaktır. Ama, bu son nokta, C. M. P. kongresinde tasvip edilmese bile, iltihak vâki olacaktır

Bu ikili birleşme, Hürriyet Partililerin, diğer partililerin ve partisiz vatandaşların iltihakı ile üçüncü ve büyük bir millî kuvvet haline gelecektir. Böyle bir üçüncü kuvvete ihtiyaç vardır. Çünkü, vatandaşlar, dünkü ve bugünkü iktidarları iş başında denemişlerdir. Onların zihniyetleri ve icraatları beğenilir şey değildir. Şimdi vatandaşlar, yeni bir üçüncü kuvvet etrafında toplanınca, memleket, iki hasım kampa ayrılma mahzurları ortadan kalkmış olacaktır; tersine, bir itidal ve muvazene unsuru meydana gelmiş olacaktır. Ayrıca, seçimlerde de, vatandaşların, dünkü veya bugünkü iktidardan birini tercih zoruna düşürülmek gibi bir çıkmazdan kurtarılmış olacaktır.

Dergimizde, aktüel olayları gözlüyen bu satırların yayınlandığı anda, henüz, bu birleşmenin resmen tescili yapılmamıştır. (Yâni, T. K. P. Genel Kongresi toplanıp partinin müstakil hayatına son verip C. M. P. ye iltihak fiilî tamamlanmamıştır.)

Fakat, yukarıda gösterilen esaslar içinde bir iltihakın gerçekleşeceği, hukukî formalitelerini tamamlayacağı artık şüphesizdir. Binaenaleyh, bu olayı gerçekleşmiş sayıp, onu yorumlamaya geçebiliriz.

Gazetelerden öğrendiğimize göre teşebbüs sahibi T. K. P., gerçekte bir üçüncü kuvvet kurmaktan çok, bir daha geniş birleşme amacı gütmüştür. Bunun için, önce, üç küçüğün birleşmesini derpiş etmiş; sonra da, bir ikinci merhale olarak C. H. P. ile birleşmeği teemmül etmişti. Tebliğ ise, böyle bir güç veya fiilî birliğe hiç bir telmihte bulunmuyor. Hattâ, bunun istenmediğini, istenir birşey olmadığına işaret ediyor.

Tebliğ, siyaset sahnesinin iki büyük kuvveti olarak C. H. P. ve D. P. yi tanıyor. —Tabiî zımnen— ve ikisinde de bir tatmin bulamayan, bulamıyacak olan vatandaşların, kendilerini, bir üçüncü kuvvet unsurunda tatmin edebileceklerini ileri sürüyor. Çünkü, D. P. ve C. H. P. maziden mesuldürler. Şimdi, onların dışında, mazinin itiyat ve mesuliyetleri ile mamul olmayan yeni bir teşekkül, savaşa girmelidir.

T.K.P. nin, C.H.P. yi de içine alan bir birleşme fikrinden kalkıldığı halde, neden, D.P. ile beraber C.H.P. nin de karşısına dikildiğini düşünmemiz gerekir.

Bir kelime ile geniş bir güç birliği fikrinden vaz geçilip, üçüncü kuvvet nazariyesine neden geçildiğini araştırmamız lâzım.

1— T.K.P. ve C.M.P. idarecileri, belki de, D.P. il C.H.P. nin, memleketin esasî siyasî kuvvet unsurları olduklarını; kendi küçük varlıklarının, yalnız başlarına, bunlarla boy ölçüşmeğe kalkamayacağını; bunlarla birleşmenin, kendilerinin tam anlamı ile sonları demek olduğunu; ve fakat, ikisi birleşirse, Hür. P. ile, serbest vatandaşlardan bir kısmını da kendi içlerine çekerlerse, iki büyük çatışma kuvveti arasında bir üçüncü orta kuvvet teşkil etmenin mümkün olacağını ve yarın, memleketin kaderine, bu suretle belki ikisinin de hacimleri ve ağırlıkları ile denk olarak yapacakları tesire eşit müessir olmağı düşünmüşlerdir.

Gerçekten ilerde, bu yeni teşekkül (C.K.M.P.) parlâmento içi muvazene de ve binaenaleyh memleket uygulanacak program-plân ve siyasette cidden müessir hal gelebilir. Seçim mevzuatının herhangi bir nisbî temsil usulünü kabul ettiğini düşünelim. Ya da, çoğunluk sisteminin pürüzlü, sıhhsiz, aksak taraflarının giderildiğini farzedelim. Mümkündür ki, bu yeni teşekkül, bazı bölgelerde, mevcut prestijini yaysın ve küçük hacmine rağmen, bu yaygın prestij ile, bazı bölgelerde seçimi kazansın. O zaman dahi, kendisi, iktidardan ve binaenaleyh, siyasî iktidarı, kendi görüşlerine göre icradan çok uzakta olacaktır.

Fakat, belki de, diğer ikiden biri, ancak onun yardımı ile iktidara gelebilecek, hiç olmazsa, ancak onun desteği ile iktidarda kalacaktır. Bu, ya hükûmete katılma veya sadece, onu, Mecliste destekleme şekillerinde olabilir.

İşte o zaman, bu yeni teşekkül, bu yardım veya desteğin tavizini isteyecektir; siyasî iktidarın, kısmen de, kendi görüşlerine göre icrasının kabulünü isteyecektir. Ve bu hususun da sıkı kontrolcüsü olacaktır. O zaman, bir muvazene unsuru değil, fakat bizzat bir icrakâr siyaset unsuru olacaktır.

2 — Belki de, müzakerelerde, ötedenberi C.H.P. ye de çok hasım bir davranış ve hiç olmazsa, büyük bir güvensizlik gösteren C.M.P. ağır basmıştır. C.M.P., C.H.P. ile birleşmeyi, ya cidden imkânsız görüyor; ya da, onun nüfuz alanı içinde erimeğe razı olmuyor. Onun için, ona karşı esasen var olan eski hasım tavrından ayrılmaya lüzum görmemiştir. Ve bu görüşünü de T.K.P. ye empoze edip, C. H. P. siz, hattâ ona karşı bir birleşme elde etmiştir.

3 — Bir de şu görüş mümkün : Tebliğ, dünkü ve bugünkü iktidarların zihniyetlerini, icraatlarını beğenilmez olarak gösteriyor. Bu iki teşekkül, iki hasım kamp teşkil ederler. Bu hasım kamplardan ise, mahzurlar doğar ancak..... En büyük mahzur da, vatandaşların bu iki kötüden birini seçme zorunda kalışıdır.

Şimdi, bu ikisine karşı, kendileri de birleşecekler ve diğerlerinin de iltihakı ile (Hür. P. li ve serbest vatandaşların iltihakı ile) büyük bir üçüncü kuvvet olacaklardır.

Vatandaşlar, bu üçüncü kuvveti sahnede görünce, iki kötüden birini seçme kötülüğünden kurtulacaklardır; bu üçüncü kuvvete oy vereceklerdir.

Öyle ise, C.H.P. ile de birleşip de, onun kötü geleneğini çehiz olarak tekabbül etmeğe lüzum yoktur; Tertemiz kalarak, hâkim hiç olmazsa müessir olmağa doğru gitmek varken, neden. taraflardan birinin ayıpları ile mayuf hale gelinsin?.....

II — «Faal» ler ile — «Teşkilâtlı» ların birleşmesi :

C.M.P. ile T.K.P. birleşip, bir üçüncü kuvvet kurarlarken, Hür. P. de, dinamik ve faal olma örneği vermiş olan liderlerinin telkini ile; yurdun her yanına zengin bir teşkilât şeması ile nüfuz etmiş olan C.H.P. ile birleşme teşebbüsleri aramış ve nazari olarak da bu merhaleye varılmıştır. (Bu satırların çıktığı anda, henüz birleşme fiilen gerçekleşmemiş ise de, Hür. P. yetkilisi Genel İdare Kurulunun dâvetine C.H.P. yetkilisi C.H.P. Meclisi, müsbet karşılığını vermiştir. Bundan sonrası, son kararları, her iki kuruluşun kongrelerinin tasvibi ve bulunacak hukukî şekiller içinde birleşmeyi fiil haline getirmekten ibarettir.) Şöyle ki :

6 Eylûlde başlayıp 25 Eylûle kadar giden sürede, D. P. ile C.H.P. liderleri arasında, «Siyasî hayatımızda huzur ve iktisadî konular» üzerinde bir tartışma başlamıştır. Bu tartışma sırasında D.P. lideri, 20 Eylûl'de, İzmir'de, bir «yuvaya dönüş» dâveti yaptı. «Demokrasi hayatımızın alaca karanlığında, kışkırtmalar neticesinde bizleri terketmiş olan Hürriyet, Millet Partili kardeşlerimize kollarımız açıktır» dedi. Bu, 1946 demokratı olup da, istifa, kovulma gibi türlü yollarla ana partiden ayrılmış olanları, ana partiye dönmeğe dâvet idi ve, bu sıralarda kuvvetle ortaya çıkan muhalefetin birleşmesi akımına karşı bir manevra teşkil ediyordu.

Bu dâvetin bir sonucu olarak, birçok C.H.P. li, C.M.P. li, Hür. P. linin, bu partilerden istifa ederek —bazan kitle halinde— D.P. ye yazılıkları havadisleri, basında yer almağa ve hattâ radyoda yayınlanmağa başladı. Muhalefet, bu istifaların, vüs'ati ve sıhhati üzerinde dikkat nazarını çekerken, Hür. P. ile C.M.P. ileri gelenleri de, D.P. liderinin dâvetine kesin olarak menfi cevaplar verdiler. Ve T.K.P' de, yukarıda sözünü ettiğimiz üçüncü kuvvet nazariyesine dayanan teşebbüslerine hız verdi.

Fakat bu dâvet, bilhassa, Hür. P. Genel İdare Kurulunun 6 Ekim 1958 de gazetelerde çıkan «Muhalefeti Güç Birliği» ne çağırısı ile şâmil karşılığını almıştır.

Gerçekten Hür. P. de, T. K. P. ve C.M.P. nin teşebbüsleri ile ortaya çıkan birleşme eğilimine ilgi göstermiştir. Fakat, onun, üçüncü kuvvet nazariyesinden çok, siyasî hayata doğrudan doğruya ve kısa vade içinde müessir olma tezi güttüğü anlaşılmaktadır. Binaenaleyh —ona göre— bütün muhalefet partilerinin tek hedefi, hemen D.P. yi iktidardan uzaklaştırmak olmalıdır. Bunun için de, birleşmek gerekir. Birleşme fikri iyi bir fikirdir; birleşme hareketi doğru bir harekettir. Fakat, bu birleşme hareketi içinde, C.H.P. yi saf dışı bırakıcı eğilimlere yer olmamalıdır. İktidarın gösterdiği tutum karşısında, muhalefet oylarını parçalıyacak kombinezonlara gidilmemelidir. Eğer, muhalefet oyları, gelecek seçimlerde parçalanmadan tecelli edecek bir manzara gösterirse, bu, daha şimdiden, iktidarı anti-demokratik gidişinden, vatandaşı huzursuzluğa sürükliyen yanlış icraatından da alakor.

İşte, bu mucip sebepler, Hür. P. İdare İurulunu, 6 Ekim 1958 muhalefeti, bir bütün halinde, «Güç Birliği» ne çağırmağa itmiştir.

Bu çağırının esasları şunlardır :

i — İktidar partisi, vatandaş çoğunluğunun isteğine aykırı olacak, demokratik nizamı inkâr eden ısrarlı bir durum takınmıştır.

ii — Binaenaleyh, her türlü hissi unsurlardan sıyrılarak «muhalefet gücünü birleştirme yolunda teşebbüslere girişmek gerekir.

iii — Muhalefet partilerinin bugün çözmek zorunda oldukları en önemli dâva şudur : Gelecek seçimde muhalefet lehine tecelli edecek olan vatandaş çoğunluğunun oylarını —herhangi bir bölünme sebebi ile bir ziyana uğramadan— Meclis çoğunluğu haline getirmek. —Bu bir zarurettir— Çünkü, azınlıktaki bir partinin «demokratik rejime paydos» diyebilme eğilimi vardır. İşte, muhalefet partileri bu önemli dâvayı çözmelidirler.

iv — D.P. Başkanının son nutku —1946 demokrati olan Hür. P. ve C.M.P. lileri ana parti olan D.P. ye dönmeğe çağırısı— ve onu yayma gayreti —radyo ile... ve bilhassa eski D.P. lilerin kitleler halinde D.P. ye katıldıkları hakkındaki radyoda yayınlar yaparak yıkılışı geciktirme ve mensuplarının ruhî çöküntüsünü giderme gayretidir.

Bu çağırı, muhalefeti, bütün bir cephe halinde toplamağa istidat gösteremedi. —Belki de, çağırının yazarları, bu hususu zaten biliyorlardı.— Fakat, Hür. P. ile C.H.P. nin birleşme kapılarını ardına kadar açıyordu. —Belki de, çağırı, ancak bu maksada bir giriş idi.— Nitekim, C.H.P. çevreleri bu çağırımı müsbet karşıladı, hattâ gerek D.P. defterle-

rinde yazılı gerek Hür. P. saflarında kurucu sıfatı ile yer alarak C.H.P. aleyhine en ağır ithamları inmal ve istimal etmiş olan çağırı çevrelerinin, şimdi, evvelce itham ettikleri «ocak» a gelişlerini justifier edecek bir deyiş bile bulmuş ve ona göre bir davranış takınmıştır : *Hürriyet ve demokrasi uğruna bütün kuvvetlerin birleşmesini gerekli kılan ahval içinde; esasen iktidara namzet olan C.H.P. nin kapıları, memleket hayrına çalışacak olan idealistlere açıktır. C.H.P. esasen bütün partilerin içinden çıktığı bir ana parti olduğundan, millet hizmetine hazır olanların bu «Baba Ocağına» girmesi ve dönmesi tabiidir.* (9 Eylül tarihli gazetelerde çıkan C.H.P. liderlerinin beyanları.)

Fakat, Hür. P. saflarındaki bazı unsurların, böyle düşünmedikleri de, hemen ortaya çıktı. Burdur Milletvekili Behçet Kayaalp, 7 Ekimde, Hür. P. Genel İdare Kurulunun 6 Ekim tarihli çağırısına şiddetli bir cephe aldı. Hür. P. nin parlâmentodaki dört üyesinden biri olan Kayaalp: Hür. P. yi sevk ve idare edenlerin, birbirini tutmaz bir genel politika gütmeleri karşısında, parti faaliyetlerine bigâne kaldığını söyledikten sonra son tebliği şöyle değerlendirmiştir :

i — Bu tebliğ, İstişari Kongrede, bir bağımsız politika güdüleceğine dair alınan kararlara, ve bu kararlara dayanılarak umumî efkâra ilân edilen tebliğlerin ruh ve maksadına aykırıdır.

ii — Hür. P. liderleri, bir zamanlar, diğer muhalif partilerin işbirliği fikrinde samimî olmadıklarını ve bunlarla demokrasinin gerçekleşmeyeceğini ileri sürmüşlerken, bugün, hangi güvenle ortaya çıkmışlardır?

iii — Bu tebliğ, muhalefet gücünü bir araya getirici mahiyette değildir; —olsa olsa— «demokrasiye paydos dedirtmeyeceğiz» derken, Hür. P. ye paydos anlamını tazammun eder.

Kayaalp'ın bu direnmesi ve tepkisi tek ses halinde kalmıştır. C.H.P. liderleri, büyük bir suplesle kucaklarına düşenleri kavramıştır. Hür. P. liderleri de, seçimlerde millet nabzını yoklamada ve onu, belli bir yöne doğru yöneltmede gösteremedikleri mahareti, C.H.P. ile birleşme anlamını alıveren bu «muhalefetin güç birliği» ni sağlama konusunda göstermiştir. Arada, beklenmedik komplikasyonlar çıkmaza, bu birleşmeye vâki olmuştur bakışı ile bakarak şu hükümlere ulaşmak mümkündür :

1 — *Birleşmenin saiki üzerine :*

Hür. P. seçim heyecanları geçtikten ve ayakları suya erdikten sonra, kendine bir müstakıl siyasî hayat imkânı görmedi de ondan mı bu birleşmeğe gitti?

Bu sorunun cevabını, partinin tarihî seyrinde aramalıyız.

a) Hür. P. kurucuları, daha D.P. saflarında iken, basına isbat hakkının tanınması kampanyası açmışlardı. D.P. bu kampanyayı iyi karşılamadı. Onlar ise, dileklerinde ısrar ettiler ve binnetice isbat hakkı uğruna, partiden ayrılmaları bir zaruret oldu.

b) Tam bu sırada, C.H.P. bir suples gösterip bunları kendi bünyesi içine alamadı. Onların da, çevrelerini saran «kahramanlık» havası içinde, C.H.P. nin kuracağına, kendilerinden düşmeleri beklenemezdi.

c) Üstelik, bu kahramanlık havasını, o sırada, memleket pek öğdü. Bu da, onlara kendilerinde yüksek bir potansiyel mevcut olduğu vehmini verdi ve onları yepyeni, kurtarıcı bir teşkilât kurmağa itti.

d) Çağ, siyasî iktidarın, merkeziyetçi liderler elinde, kontrolden uzak olarak icrası tatbikatı manzarası gösteriyordu. Siyasî iktidar; hürriyetler alanına geniş müdahalelerde bulunma; iktisadî hayatı da, piyasanın normal gelişme kurallarına değil, merkeziyetçi liderliğin şahsî takdirlerine bırakma esasında icra olunuyordu. Bu şerait içinde Hür. P. kurucuları kendilerine bir program ararlarken, tabiatı ile, siyaseten ve iktisaden liberal görüş çevrelerinin telkini altında kaldılar. Bu yüzden, memleketin problemlerini gördüler ise de; halk yığınlarına inen açılardan, realist ve eşyanın tabiatına tekabül eden çözüm yolları bulamadılar. Bir itham asabiyeti ve bir kitabî inşa nazariliği ile, mevcut partilerin de önderliği rolünü oynamaya kalktılar. Bu vadide, bazı unsurlarının şahsî gayretlerine dayanan bir dinamizmi de, siyasî hayatımıza getirdiler. Hiç olmazsa, diğer muhalefet partilerini bir nefis mürakabesi yapmağa doğru ittiler.

e) Fakat, her iki tarafı itham asabiyetindeki yüksek doz onları, çok defa haksızlık plânına düşürüyordu. İşte bu hal ve millet hayatı için zaruri olan maddî şeraiti düzenlemeyi ve kontrolü, sadece piyasa kuvvetlerine bırakan görüşleri, kendilerinin, Halk Partisinin zaman unsuru içine iyice oturduğundan; D.P. nin de, kitlelere yumuşak idare, moral tatminler, iktisadî hareketler getirme gücünden gelen kökleşme sebeplerinden yoksunlukları bu topraklar üzerinde ve bu sosyal çevrede, bu partiye şans azlığı teşkil ediyordu.

f) Halkın, D.P. den sıtkının sıyrıldığı; C.H.P. ye ise, hâlâ —ve edebiyen— güvenilemeyeceği; binaenaleyh, geleceklerin Hür. P. de olduğu hakkındaki inançlar birer faraziye olmaktan öteye geçemedi.

g) Öyle ise, ya kapanmak, ya da, yasa şansı olan C.H.P. ile birleşmek şıklarından birini seçmek gerekirdi. Kapanarak, siyasal savaşta müşterek hasım sayılan taraf karşısındaki kuvveti tek başına bırak-

maktan ise, bizzat ona katılarak, esas rakibi hırpalayacak kuvveti takviye etmek, onlara, daha, vatanseverlik halinde gözükmüştür.

Fakat, Üçüncü Kuvvet nazariyesine sarılarak —yukarıda C.K.M.P. yi incelerken söylediğimiz gibi— siyasî iktidarın icrasına, ilerde, endirekt yolla neden aramamışlardır?

Bizce, bu hususun da iki saiki vardır :

a) Hür. P. liderlik kadrosunu teşkil eden yüksek kademeler C.H.P. safları içinde de mümtaz mevkiler elde edeceklerini ve bu yol ile de, siyasî iktidarın icrasına sür'atle müessiriyet elde edeceklerini ummuş olabilirler; bu umud, onlara çekici gelmiş olabilir.

Gerçekten de, onların yaptığı cinsten dönüşler, köklü dünya görüşlerine yönelme mahiyetinde olmayıp; siyasî hayata müessir olmak isteyen dileklerin, kendilerini bu yol üzerine koyacak, kendilerine bu müessiriyeti sağlayacak imkânları aramasından ibarettir. Bizce birleşmenin dinamik saiki budur: Siyasî hayata doğrudan doğruya pratik müessiriyet yollarının aranması.....

Böyle olunca da, bu doğrudan doğruya ve pratik müessiriyeti haiz olmayan Üçüncü Kuvvet kombinezonunu bırakmak tersine, bu imkânı vermeğe istidatlı gözüken C.H.P. ile birleşmek, anlaşılır bir şeydir.

b) Bir an için, Hür. P. liderlerine Üçüncü Kuvvet kurmanın da çekici geldiğini kabul edelim. Onlar, bu Üçüncü Kuvvet kombinezonunu, C.M.P. ile yapmak zorunda kalacaklardır. Hür. P. liderlerinin, C.M.P. liderleriyle —onların şahsî mizaçları dolayısıyla— böyle bir kombinezon kurma güçlüğüne teemmül ettiklerini düşünmek gerekir. Bu güçlüğü katlanmaktan ise, iltihak yolunu aramak evlâdır.

2 — *Birleşmenin fiilî sonuçları üzerine :*

Birleşmenin formülünü henüz bilmiyoruz. Fakat bunun da daha küçüğün daha büyüğe iltihakı şeklinde olacağını kabul edebiliriz. O halde, birleşmeden ne gibi pratik sonuçlar doğabileceğini düşünebiliriz. Aktüel olayların incelenmesine ayrılmış olan bu sahifelerin :

i — Olanlar üzerinde,

ii — Sosyetemizin içtimaî terakki istikameti olan Batılı, Demokrasinin prensipleri karşısında olması gerekenler üzerinde,

iii — Bir de, şeniyetin bugünkü durumunun tahlilinden çıkarılmak şartıyla, olabilecekler üzerinde durma görevi vardır.

Buna göre, bu birleşme :

a) Hür. P. yüksek kademe liderlerinden bazılarına, siyasî hayat imkânı sağlama,

b) Hür. P. taşra teşkilâtına; memleketin siyasî oluşu içinde devam imkânını sağlama,

c) C.H.P. ye de; birkaç düşünen kafa, birkaç oluşturan teşkilâtçı ve bunların dayandığı seçim çevrelerinden oy katkıya sağlama vesilesi olabilir.

Bu arada, bu birleşmeği beyhude kılacak bir ihtimali de —faraziye olarak— gözden uzak tutmamak gerekir.

a — Hürriyetçiler : Kendi liderlik takımları ile, muazzam teşkilâta —yâni seçim gücüne— sahip C.H.P. kalesinin liderlik mevkilerini içten fethetme kurnazlığına kalkarlarsa : C.H.P. içinde verecekleri savaşta, bir hüsrana uğrayabilirler.

b — Halkçılar : «vaktiyle bize epi kan kusturmuş olanlar, şimdi kucağımıza düştüler» diyerek, onları parti içinde kat'î bir müessiriyetsizliğe mahkûm ederek, bir nevi tasfiyeye tâbi tutarlarsa :

i — Birkaç düşünen başın katkıya, katkıya,

ii — Birkaç dinamik teşkilâtçının faaliyetinden,

iii — Bunlara inanarak, şimdi yeni saflarını da tutmağa karar vermiş Hürriyetçi teşkilâtın taşradaki mensuplarının desteğinden yoksun kalır.

MECLİSİN İKİNCİ OLAĞANÜSTÜ TOPLANTISININ SEBEBİ VE ŞEKLİ

I — Toplantıyı tahrik sebebi

Meclis 26 Temmuz 1958 de, birinci olağanüstü toplantısını yapmıştı. Bu toplantının bir gündemi de vardı. Ortadoğu ve çevresinde geçen olaylar dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinin içtimaa çağırılmasına dair Muhalefetçe verilen önerenin görüşülmesi....

Fakat, olağanüstü toplantı gündemi teşkil eden, etmesi gereken bu önergeye göre cereyan etmedi. Oturum açıklandıktan sonra, türlü Cumhurbaşkanlığı tezkereleri, mektuplar, vs. okundu; sonra da, Meclis çalışması o sırada, çoğunluk partisinden iki milletvekilinin verdiği önerge üzerine kaydırıldı.

Filhakika, bu iki muvafık milletvekili, Ortadoğu'da meydana gelen ve memleketimizi ilgilendiren olaylar üzerinde hükûmetten izahat istemekte idiler. Başkanlık Divanı, Olağanüstü toplantıyı asıl tahrik eden ve bu toplantının asıl gündemini teşkil eden muhalefet önergesini, onunla konu bakımından bir ayniyat teşkil ederek, birinci önerge sahiplerini, önergeleri üzerinde açıklama yapmak üzere kürsüye davet etmedi, hükûmet adına izahat verecek bakanı davet etti. (İçişleri Bakanı) Gündemin siyasî önemini, mevcudiyetlerini zarurî kıldığı kabine üyelerinin (Başbakan ve Dışişleri Bakanı) ademi mevcudiyetleri dolayısıyla, izahatçı İçişleri Bakanı da, yazılı açıklamasını okuduktan sonra, -ortada bir karar verme maddesi mevcut olmadığından- önerge sahiplerine ve diğer milletvekillerine söz verilmeğe lüzum kalmadan, oturum kapatıldı ve Meclis, tekrar, uzun tatiline girdi.

Oysaki, bu olağanüstü toplantının anlamı ve amacı; Meclisin, sür'atle gelişen ortadoğu olayları dolayısıyla güdülecek politikayı tesbit, tahlil ve tenkitte, kendi ağırlığını, müessiriyetini duyurtmasına vesile vermektir. Şimdi ise, bu vesileden faydalanılamamıştır.

Bu yüzden, muhalefet, yeniden böyle bir vesile aramağa kalkıştı. Esasen, iki aydır, Meclis dışında, siyasî iktidarın icrasına bir müessiriyet getirme ve bu icrayı süzgeçten geçirme bakımlarından pek ve-

rimli olmadan süren tartışmaları, bir düğüm noktasına ulaştırmak da gerekiyordu.

Gerçekten; siyasî iktidarın icrası ile ilgili bütün noktalar üzerinde partiler arasında sert tartışmalar cereyan ediyordu. Bu tartışmalar; siyasî seçimler, adalet meselesi, yayın yasağı, basın hürriyeti, iktisadî buhran-geçim sıkıntısı ve nihayet hatta dış politikanın bazı şekil meselelerinde, kesin uzlaşmazlıkları ifade ediyordu. Ve mesele, gelip şuraya dayanıyordu : İktidara göre muhalefet; “ekseriyet hükûmeti” prensiplerine karşıdır; siyasî iktidarın meşruiyetini ve Meclisin müessiriyetini zafa uğratmaktadır; iktisadî kalkınma politikasının mahiyetini ve vüs'taini inkâr etmektedir. Muhalefe göre de iktidar: Memleketi bir iktisadî buhrana sürüklemektedir; muhalefetin görevini görme imkânlarını daraltmaktadır; demokratik gelişmeyi engellemektedir.

Bu çatışmayı, Meclis seviyesinde çözüme yolları aramalı idi. Gerek dış politika, gerekse iç politika olaylarının hali hazır durumu, bunu böyle gerektiriyordu.

Bu sebeple, C. H. P. muhalefeti, 30 Temmuz 1958 tarihli bir önerge ile, Meclisi ikinci defa bir olağanüstü toplantıya çağırdı. Vakıa, muvafakatın da, bu yolda bir önergesi vardır. Fakat, bu ikinci olağanüstü toplantının da gerçek tahrikçisi, gene muhalefettir.

Birinci toplantı bir hukukî şekil olarak hükûmetten izahat isteme mahiyetini alıvermişti. Bu yüzden de, hem toplantının tahrikçilerine, hem de bütün diğer milletvekillerine, taallûk ettiği politik durum üzerinde görüşlerini bildirme ve binaenaleyh bu politikaya bir müessiriyet getirme imkânını vermemişti. Onun için C. H. P. muhalefeti, bu sefer 30 Temmuz 1958 tarihli önergesinde muhakkak bir tartışma elde etmek için dikkatli davranma zorunda kalmıştır: Önce, hem dış politika olayları üzerinde, hem de iç politika olayları üzerinde müzakere açılmasını istemiş, (Bu suretle, oturumun hükûmet izahatı ile başlayıp sona ermesine imkân verilmemek istenmiş) sonra da, tartışmanın genel bir mahiyet alabilmesini sağlamak için, i — millî güvenliğimizi yakından ilgilendiren konularda gerekli “kararlar alınması”nı; ii — Türkiye Büyük Millet Meclisinde mürakabenin tesisi, anayasa hakları ve demokratik nizamın prensipleri içinde vatandaşların hür ve eşit insanlar olarak beraber çalışmak imkânlarının temini, bu suretle memlekette gerçek huzurun sağlanması için gerekli tedbirlerin ve lüzumlu “kararların alınması”nı, önergesinde açıkça zikretmiştir. (Bu suretle de, iç tüzük hüküm ve geleneklerine göre karar verilecek hususlarda, hükûmet ve grup sözcülerinden sonra, milletvekillerine de ayrıca söz verilmesi yolu açık tutulmak istenmiştir)

II — Toplantının yapılış şekli ve bundan doğan mahzur

İç tüzük mevzuat ve geleneklerinin noksanları yüzünden 30 Temmuz'da verilen önerge üzerine 21 Ağustos 1958 de yapılan bu toplantının idaresi de tartışmalara ve Başkanlık Divanını ithamlara yol açmıştır.

Başkanlık, oturumu zamanında açtıktan sonra, hükûmet sözcülerine söz vermiş ve önerge sahibi muhalefete daha sonra söz vermiştir. Bu arada, iç tüzük madde 89 a göre, gündemle, iç tüzük ahkâmına riayete davet konusunu ihtiva ettiği için asıl meseleye takaddüm etmesi gereken konuşma isteklerini de tatmin etmemiştir. Sonra, tartışmayı sadece hükûmet ile C. H. P. sözcülerine hasrederek, diğer milletvekillerine de söz vermiştir.

Bu hal, gürültü-patırtı içinde bir tartışmaya yol açmıştır. Bu gürültü arasında Başkanlığın hareket tarzına dayanak olan görüşün şu olduğu anlaşılmıştır: Başkanlık C. H. P. Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 157 arkadaşı ile, D. P. Grubu Başkanı Halûk Şaman ve 377 arkadaşının önergeleri üzerine Meclisin toplantıya çağırıldığını ileri sürmektedir. Toplantının bir gündemi yoktur. Binaenaleyh, önce hükûmetin sonradır ki muhalif parti sözcülerine söz verebilir. Gündem olmadığından, iç tüzük 89 ahkâmına dayanarak asıl meselenin görüşülmesine takdimen söz istenemez. Toplantı sonunda bir karar da verilmeyeceğinden 1951 deki bir emsale uyarak, diğer milletvekillerine de ayrıca söz verilmesine yer yoktur.

Bu görüşe dayanan hareket tarzına karşı C. H. P. nin görüşünün de (F. A. Barutçu ağzı ile) şu olduğu anlaşılıyor: Oturum açılınca hükûmete söz verilmesi üzerine, F. A. Barutçu, iç tüzük 89 ahkâmına dayanarak asıl meselenin görüşülmesine mütekaddimen söz istemiştir. Ona göre, C. H. P. nin Meclisi olağanüstü toplantıya çağırın önergesinde, görüşülecek meseleler belirtilmiştir. Memek ki, elde bir gündem vardır. Bunun bastırılarak milletvekillerine dağıtılması gerekirdi -dağıtılmamıştır- ve bu önergede bahis konusu edilen olağanüstü durum, görüşmelerin konusunu teşkil etmeli idi. Böyle bir gündem olduğuna göre, iç tüzük 89 a göre, asıl meseleye takdimen istenen sözün verilmesi ve Başkanlığın, davet edildiği üzere, iç tüzük hükümlerine riayet gerekir.

C. M. P. nin, Hayri Çopuroğlu vasıtası ile ifade edilen görüşünün de şu olduğu anlaşılıyor: 1951 de, böyle bir görüşmede, hükûmet ve

grup sözcülerinden sonra milletvekillerine de konuşma hakkı tanınmıştı. Bugün de, aynı şekilde hareket etmek doğru olur.

Bize göre durum şundan ibarettir: 21 Ağustos 1958 olağanüstü toplantısı, Anayasanın ahkâmına dayanılarak yaptırılmıştır. Bu cinsten olan her toplantı gibi, bunun da bir konusu ve bu konuyu toplantıların konuşma ve müzakere düzenini ifade ederek sıraya koyan bir gündemi olmak gerekir. Toplantıyı tahrik eden C. H. P. li milletvekilleri, müzakere ve konuşma düzenini ifade edecek olan gündemin konusunu çok açık olarak önergelerinden ifade etmişlerdir. Başkanlık Divanı, bu konuyu bir gündeme bağlamak zorundadır. Bu konular, önergedeki şekilleri ve sıraları ile, sırf kendi başlarına bir gündem teşkil edemezler. Onların, Başkanlık Divanının, bu hususu ikmal edip de, oturumu gündemsiz bırakması, sonra da, ortada bir gündem olmadığından bahisle, 89 a göre yapılan taleplere hak vermemesi; ve gene ortada bir gündem olmaması dolayısıyla, diğer milletvekillerine de söz vermemesi doğru olmamıştır. Başkanlık Divanı, önergede çok açıklıkla ifade edilmiş konuları bir gündem şeklinde bağlamamakla, iç tüzüğün ve gelenegın, asıl meseleye takdimen konuşma ve müzakereyi umumîleştirmeğe müteallik ahkâmının uygulanmasına müteallik imkânları selbetmiştir. Sonra usulüne göre bir gündem tertip etmese bile, hiç olmazsa, toplantıyı tahrik eden önergede sıralanan konuların, hükümet ve diğer sözcüler tarafından ele alınmasını tahrik, teşvik etse ve imkân içine koysa idi, fevkalâde toplantının maksadına, ruhuna uygun hareket etmiş olurdu.

Meclisin İkinci Olağanüstü Toplantısının Siyasî Muhtevası

Meclisin 21 Ağustos 1958 deki olağanüstü toplantısından hemen önceki günlerde C. H. P. Muhalefeti, esas itibariyle: kanunî ve fiilî aksaklıklar ile malul seçim sistemi, adalet meselesi, yayın yasağı, basın hürriyeti, iktisadî buhran ve geçim sıkıntısı, partiler arası münasebetlerde huzurun kalkışı, meseleleri üzerinde duruyordu. Sonra, yurdun dış güvenliği bakımından çok önemli karışıklıklara yol açmağa istidatlı ortadoğu olaylarını (Irak İhtilâli, Lübnan'a Amerikan, Ürdun'e İngiliz askerlerinin gelişi ve Amerikan askerlerinin Adana'da üslenişleri endişe ile takip ediyordu. Ve nihayet, bütün bunlara en iyi çözüm yollarını arama ve bulma gayretlerini ifade eden en iyi politikayı tesbit ve icra hususlarında, muhalefetin Meclis içinde ve dışında görevini görmesine imkân verilmemesinden şîâyet ediyordu.

Buna karşılık, iktidar da, muhalefetin tahrik ve şiddet yollarına saptığından ve kalkınma hususundaki gayretleri ve daha şimdiden alınan sonuçları inkârdan şikâyetçi idi.

Muhalefet 26 Temmuz olağanüstü toplantısında, iç tüzük örgüleri arasında sesini duyurmama yüzünden ikinci bir teşebbüse geçti. Bu sefer, tartışma ve dava edindiği bazı konuları Meclis içinde ortaya koyma imkânını kaçırmamak için vazih bir önerge ile ortaya çıktı: Dış politikada millî güvenliği yakından ilgilendiren konularla iç politikada bilhassa Meclis içinde mürakabenin kurulması, Anayasa hakları ve demokratik nizamın prensipleri içinde, vatandaşların hür ve eşit insanlar olarak beraber çalışmak imkânlarının temini konularında müzakereler açıp, gerekli kararların alınması.....

Fakat, Meclisin 21 Ağustos toplantısının siyasî muhtevası, toplantıya takaddüm eden ve önergede ifade edilen bütün hususları tam bir Meclis içi faaliyet olarak kavrayamadı:

a) Başkanlık Divanı, önergede yer alan konuları bir gündem halinde düzenleyip, tartışmaları buna göre yürütmekle, Meclisin, bütün gruplar ve üyeler ile, bir müessiriyet göstermesine imkân veremedi;

b) İktidar, bütün açıklama ve savunmalarını daha çok elde ettiği kredi konusunu istismar esasına dayattı, bilhassa iç politika üzerine müzakere meyli göstermedi;

c) Muhalefet; sözcülerini, bizzat kendi önergesinin her noktası üzerinde inisyatif göstermeğe sevk edememek suretiyle, olağanüstü toplantının siyasî muhtevasının bir kısırlık içinden sıyrılıp çıkmasını sağlayamadı.

Bununla beraber, bu toplantı, iktidara: Elde ettiği kredileri ve bunların verimli olarak kullanılmasının gerektirdiği tedbirleri Meclis seviyesinde açıklama imkânı verdiği için, faydalı olmuştur. Muhalefete de: Bu kredilerin kolayca başarıya ulaşacağı hakkında fazla ve vakitsiz bir nikbinliğe düşülmemesini memlekete hatırlatma ve iktidara, güvenlik politikasında daha teemmüllü davranmayı iktidara imkân verdiği için, gene faydalı olmuştur.

Ayrıca, gündemin mahiyeti, zarureti, şeraiti üzerinde, akademik plânda düşünme zorunda olduğumuzu da ortaya çıkarmıştır bu toplantı...

21 Ağustos toplantısı, ötedenberi tartışma alanında yer alan iktisadî kalkınma, dış yardım, Ortadoğu meseleleri üzerinde, tarafların, görüşlerini biraz daha kristalize ederek ifade etmelerine elvermiştir. Halk efkârı, bu görüşlerin nelerden ibaret olduğunu anlamak isterse, bunların en iyi ifadelerini, bu toplantıda bulacaktır. Edebî formüle müteallik unsurlarından sıyrırır isek, bu görüşler, ana çizgileri ile şöyle gösterilebilir:

I — İktisadî kalkınma, iktisadî yardım konusu :

1 — *İktidarın görüşü* : (Dışişleri ve Maliye Bakanları ifadelerine göre)

A — *Kalkınmanın Durumu ve Yardımın Saiki:*

Türkiye, bilhassa 8 yıldır bir iktisadî cihazlanma gayreti içindedir. Çünkü, millet, yüz yıllarca ihmale uğramış bir düşük hayat standardı içindedir. Bunu yükseltmek gerekir. Sonra, bütün iktisadî bünyenin, millî savunmaya yetecek bir seviyeye çıkması zoru vardır. Ve daha sonra; her yıl artan % 3 nüfusun iktisaden karşılanması da gerekir.

Bu iktisadî kalkınmanın yolunu, D. P. şöyle çizmiştir:

i — Bütün millet efradının iş alanlarında en yüksek verimle çalışması sağlanmalı,

ii — Önemli miktarda yatırım yapmalı....

Bu da, milletin eline gereken sermayenin verilmesini, istihsalı arttırmağa yarayacak malzemenin, tesislerin, fabrikaların teminini gerektirir.

Bunlar, türlü iç ve dış kaynaklardan sağlanmıştır. Bu sebeple de, verim artmıştır ve Türkiye, iktisadî hedeflerine yaklaşmıştır.

Fakat, bu arada, Türkiye'nin elinde olmayan bazı sebepler yüzünden bir güç durum ortaya çıkmıştır ve yapılan yatırımların, başarıya ulaşip ulaşmayacağı hakkında bir tereddüt de uyanmıştır.

i — Üç yıl, arka-arkaya süren kuraklık, başlıca ihracat maddelerinde bir düşüklüğe yol açmıştır.

i — Şimdiye kadar alınan kısa vadeli krediler, cihazlanmanın tamamlanması ve idame hususunda yetersiz kalmıştır.

ii — Yatırımlar, istihsalı, hayat seviyesini, refah seviyesini arttırmıştır. Bu, istilâkin, talebin, işçilerin gücünün artmasını intaç etmiş, bunları karşılama zoru da, enflasyonist bir temayülü doğurmuştur.

İşte bu âmiller, dış âlemde, önceleri yatırımlar ve iktisadî bünyenin istikrarı hakkında tereddütler uyandırmıştır.

Fakat, 1958 de, yatırımların başarıya ulaştığı, Türkiye'nin son yıllarda bir gelişme kaydettiği tesbit edilmiştir. Görülmüştür ki, Türkiye'nin elinde, büyük bir envanter ve istihsal kapasitesi toplanmıştır. Eğer, bu, bir miktar daha yatırım ile takviye edilirse ve sonra da, ilâvelerle idâmesi sağlanırsa, Türk iktisadiyatı, müstakar ve arızasız devama kavuşur; Türkiye'nin, Avrupa camiası içindeki rolünü oynaması için gereken hayat standardına ulaşmış olur.

Türkiye, iktisadiyatının müstakar ve arızasız devamını sağlayacak bir programı, yardım vereceklere izah etmiştir. Onlar da bunu anlamışlar ve ilâve yardımı yapmışlardır.

— *Yardımanın vüs'ati ve tahsis ciheti:*

Yardım, esas itibariyle 359 milyon dolardır. Fakat, ihracat bedellerinden kesintilerin yapılmaması suretiyle 70-80 milyonluk bir dış teediye imkânı da elimizde kalıyor ki, bunu da ekler isek, 430-440 milyonu buluyor.

a) 359 milyonun 100 milyonu Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtındandır. Bununla ithalât yapılacaktır. Daha doğrusu, ithalât normal yapılacak da, bu miktar ile, açıklarımız kapatılacaktır. Bu ithalât da şöyle olacak: % 40 yatırım malzemesi % 40 iptidai madde % 20 istihlâk maddesi ithal edilecektir.

b) 234 milyon da Amerika'dan gelecektir. Bunun 75 milyonu yeni yatırım içindir. 75 milyonu cari ve lüzumlu istihlâk maddeleri için kullanılacak, müdafaayı takviye edecektir. 15 milyonu ziraî emtia mübaayaasına hasredilecektir. Geri kalan miktardan 25 milyonu hibedir; 44 milyonu da, doğrudan doğruya bir kredi değildir. Fakat, ödenmesi muacceliyet kazanan borç taksitlerinin 1961 den ileriye dağıtılması suretiyle tacilidir ki, bir nevi kredi sayılır.

c) 25 milyonu da Milletlerarası para fonundandır.

C — *Yardımanın Uygulanmasının Zorurî Kıldığı Tedbirler:*

İktisadiyatımızın müstakar ve arızasız devamını sağlamak için uyulması gereken program, alınması gereken tedbirler, 5. Menderes Kabinesi programında yer almıştır. Bu tedbirlerin bugün dayandığı prensipler şunlardır:

a) İştira gücünün kontrolü:

i — Âmme sektörüne ait açıkların bertaraf edilmesi ile,

ii — Hususî sektörde enflasyon temayüllerinin önlenmesi için bankalar üzerinde bir mürakabe sistemi tesis ile,

b) Piyasaya mal ve hizmet arzının çoğaltılması,

b) Yatırımların dış teediye güçlüklerini izale edecek istikametlerde icrası,

D — *Bu tedbirlerden Sonra Beklenen Sonuçlar:*

Bu tedbirlerden de geçtikten sonra, Türk iktisadiyatında şu sonuçlar doğacaktır:

a) Her iki sektörde elde edilen yüksek istihsal kapasitesinin muhtaç olduğu ham madde, yarı mamûl madde, yardımcı madde, yedek

parça, işletme malzemesi, bol olarak gelecek ve çalışmaya müessir olacak,

b) Bu krediler ile, ana ve tali tesisleri, vasıta ve işletme malzemesi ile teçhiz ederek, yüksek randımanla işletmek mümkün olacak,

c) Tediye muvazenesine sür'atle müessir olacak yatırımları, bu yeni imkânlar ile teçhiz edince:

i — İstihsal, binnetice millî gelir, memleket serveti çoğalacaktır.

ii — Maliyetler düşecektir.

iii — Yeni yardımcı ve ana istihsal tesisleri vücut bulacak ve binnetice iş hacmi artacaktır ki, geçim probleminin çözülmesinin en doğru ve emin yolu da budur.

2 — *Muhalefetin Görüşü: (İnönü ve Aksal ifadesile)*

A — *Kalkınmanın Durumu ve Yardımın Saiki:*

Sekiz senedir güdülen ve 1953 denberi dört elle sarılınan iktisadî politika yanlış ve isaebtsizdir. Ortada, gerçekten bir kalkınma yoktur. Kalkınma, millî gelirdeki artmalarla ölçülür. 1950-1953 arasında millî gelir, reel olarak % 13 artmıştır. 1953-1956 arasında ise, üç yıldaki artış toplamı % 5,4 dür. Demek ki, güdülen malî-iktisadî politika ile, kalkınma hedefinden uzaklaşıyor. Karşımızdakiler (yani yardım verecekler) enflasyonu durdurmağı; para kıymetini ayarlamayı; yatırımları bir takdir plânına göre yapmağı; derhal sonuç verecek yönlerde yapmağı; istihsalı arttıracak, ihracatı teşvik edecek, tediye muvazenesini düzeltecek yönlere yöneltmeğı tavsiye ediyorlardı. Hükûmet, bu politikayı kabul emeyip enflasyonla kalkınma yapmağa inandı. Sonuç: Sanayi, kapasitesinin % 42 si ile çalışıyor. Hükûmet, para-kredi, bütçe-masraf politikası ile, enflasyoncu temayülü körüklemiştir. Sonuç: Fiatlar yükselmiştir, darlık gelmiştir. Bunlar da, millî korunma hükümleri ve siyasî hürriyetleri tehdit eden kanunlarla önlenmek istenmiştir. Sekiz yıl içinde ülke bir iktisadî sıkıntı içine düşmüştür. Bu sıkıntı, şimdiki iktisadî yardımın siyasî sıkıntısını teşkil eder: Bu yardım: İstikrar halinde bulunan bir memlekete, dostların ilgi göstermesidir.

B — *Tedbirlerin Sonuçları ve Alınan Tedbirler Üzerinde Durmak gerek :*

a) Türk parasının dış değeri üzerinde yapılan ameliyenin gerçek mahiyeti, bir topal düvelüasyondur. Bununla, Türk parasının değeri 2/3 budanmıştır. Oysa ki, 5. Menderes hükûmeti, bu kıymeti muhafaza edeceğinden, hatta arttıracığından bahsetmişti.

Bu ameliye içinde, bir kambiyo karşılık fonu kazanmasına iktisadî

bünyenin sıhhatlenmesine yardım decektir. Bu sebeple, bu fon, Meclisin tasarruf ve murakabesi altına konmalıdır.

b) Fiat yükselmeleri zinciri: Alınan tedbirler, fiat yükselmelerine sebep olacaktır :

- i — İthalâta: Dolar başına 620 kuruş döviz farkı ile, hazine hissesi, gümrük resmi, dolar fiatını 9 liranın çok üstüne çıkaracaktır. Ne olacağını, Maliye vekili izah etmelidir.
- ii — İhracatta : İhracat mallarında olacak fiat yükselmesi umumî fiat seviyesine tesir edecektir.
- iii — Buğday fiatlarının da artması gerekir. Hükûmet ne düşünüyor.
- iv — Alt kademedeki ihracat primi alanlar, siyasî tazyikle primlerini yükselteceklerdir. Tek prim olacak. Bu da topal devalüasyonu tam devalüasyon yapacaktır. Ve o zaman da, enflasyonun başlıca kurbanı olan sınıfların hali, daha da fenalaşacaktır. Meclis ne düşünür.
- v — Kredili ithalât yapanlar, ödenmiyen bakiyelerini primli (pahalı) dövizle ödeyecekler ki, haksızlıktır. Bir çare gerek.

C — İzahsız Kalan Noktalar:

a) Banka kredileri doldurduğuna göre, ithalât - ihracatın gerektirdiği kredi, bankaların bugünkü limitleri ile karşılanamaz. Hükûmet ne düşünür?

b) Merkez Bankası emisyonlarına bir had tayin edilirken, âmme sektörüne bırakılan açık kapının mahiyeti nedir?

c) Avrupa İktisadî İşbirliği tebliğinden anladığımız stabilizasyon programı nedir? Yatırımlara, hangi programla yeni bir istikamet verilecektir; açıklanmalıdır.

D — Yeni Külfetlerin Zarurî Şartı:

8. senedir ve bilhassa 1953 denberi yanlış, isabetsiz, iktisadî politika güden ekip, şimdi yeni bir politikayı savunuyor. Yeni tedbirleri yeni bir ekip alırsa itminan verir. Yeni külfetler yükliyecek tedbirlerin selâmeti için hükûmete güven gerekir.

3 — Bu Tartışmadan Çıkan Sonuç:

21 Ağustos olağanüstü toplantısında, iktidar, elde ettiği dış yardımı politik savaş alanında istismar için uğraşmıştır. Kalkınmasını savunurken ve tedbirlerden beklenen sonuçları izah ederken renkli tablolar çizmiştir. Muhalefet de, kalkınmanın durumunu başarısız olarak göstermek'e gayret göstermiştir. Dayandığı millî gelir hesapları, iddi-

ası lehine kuvvetli bir delil teşkil etmiş ise de; muhalefet, karşı tarafın aldığı tedbirleri bütünü ile incelemeyi ihmal etmiştir.

a) Hükûmetin, maliye-iktisat politikası prensipleri olarak ileri sürdüğü hususlara dokunmamıştır. Aydınlar kamu oyu, bu gibi prensiplerin nazari değeri ve tatbik kabiliyetinin pratik şeraiti üzerinde aydınlanmak ister.

b) Yardımın tahsis ciheti, bir teknik tartışmaya vesile olabilirdi.

c) Yardımın uygulanmasının gerektirdiği tedbirlerin isabet dereceleri ve noksanları üzerinde durulabilirdi.

d) Çizilen nikbin tablonun sıhhat derecesi araştırılabilirdi,

Ama, burada, şunu da belirtmek gerekir ki, siyasi tartışma tansiyonu içinde çalışan kalabalık bir heyet önünde, hele yeter zamanı olmadan bir tam tahlil teşkil eden bir çalışma yapmak pek mümkün olamaz.

Iktidarlar bilhassa ekonomik meseleyi inceleme, dokümanlara dayanma, prensiplere irca etmede muhalefetlere nazaran daha şanslıdır. Çünkü elleri ve emirleri altında, çok zengin imkânlarla çalışan bir bürokrasi, ihtisas kademeleri vardır. Onun için, kolayca isbatlamalara kalkışabilirler. Bu isbatlamaların esaslarını çürütmek zorunda ve mevkiinde olan muhalefet ise, delilden, dökümandan, bir konunun künhüne varma araçlarından yoksundur. Bunu muhalefetler, kendi içlerinde zengin, kabiliyetli bir bürokrasi kurarak ve onun toplayacağı malzeme-yi kullanarak telâfi etmeğe uğraşırlar. Türkiye'deki muhalefetler, bu yolda çalışmalara daha yeni-yeni girmektedir.

II — ORTADOĞU OLAYLARI KONUSU

Ortadoğu olaylarını muhalefet, hükûmete oldukça kredi kaybettirici bir yorumlamaya tabi tutmuştur. Bu olayların, bir Meclis müzakeresinden geçmesi, bizce; faydalı olmuştur. a) Bu vesile ile hükûmet, Türkiye'nin dış politikasının iki önemli muayyeniyetini izah edebilmek imkânını elde etmiştir; (Biz bu muayyeniyeti, bu prensipleri; 1 — Türkiye'nin jeopolitiğinden, jeofiziğinden doğan politika, 2 — Müşterek sulh cephesi zaruretinden doğan politika serlevhaları altında göstereceğiz.)

b) Buna karşılık, muhalefet de, tehlikelerle dolu bir dünyada, kendini koruyucu bir politikanın muayyeniyetlerini, prensiplerini ifade imkânını bulmuştur. (Biz bu hususu da: 1 — Tehlikeleri davet edici olmaktan sakınma politikası, 2 — Zararlı ihtimalleri Meclis yolu ile önleme politikası başlıkları altında göreceğiz.)

A. Türkiye'nin Jeopolitiğinden, Jeofiziğinden Doğan Politika:

Türkiye, İkinci Dünya Harbinden sonra, "Sulh Cephesi" denen cephede yer almıştır. Birleşmiş Milletler ve Nato, bu cephenin, iki ana koruma vasıtasıdır. Türkiye, bu iki teşkilâtın içinde yer almakla, kuzeyden, taarruz cephesinden gelecek tehlikelere karşı korunmuştur.

Fakat, Türkiye'nin jeopolitiği, jeofiziği, kendisinin daha şamil bir savunma kuşağı ile korunmasını gerektirir: Bu jeofiziği incelediğimiz vakit, Türkiye'nin bazı yönlerinin zayıf kaldığı görüldü.

Türkiye jeopolitiği bakımından, güney ve doğu güney kısmı, pek zayıf durumda kalma istidadındadır. Binaenaleyh, bu yönün de korunması için, aktif bir politika gütmek gerekir. Bu; Bağdat Paktıdır. Türkiye, bu Paktı; arama, bulma, devam ettirme faaliyeti gösterme zorundadır. Ve nitekim, bu faaliyeti göstererek elde ettiği ve devam ettirdiği Bağdat Paktı ile, Amerika'nın, İran üzerinde mesuliyet alması sağlanmıştır. Türkiye'nin jeopolitiği, jeofiziği, kendisinin elinde bulunan garantilerin, emniyetin, sağ cenahtaki ülkelere de ulaşmasını empoze eder. Bağdat Paktı bu prensibin eseridir.

Bu paktın, sağ yönümüzü korumasına rağmen, Taarruz Cephesi, Ortadoğuda başka bir vasıta istismar etmektedir. Bu bölgede, henüz bünyeleri tamamen teşekkül etmemiş Arap devletleri var. Bunların bir takım arzuları var ki, onun gerçekleşmesine çalışıyorlar. Fakat, bu gayretleri, Milletlerarası Komünizm tarafından istismar ediliyor. Milletlerarası komünizm, bünyeleri henüz teşekkül etmemiş bu devletlere, yani ortadoğuya sızmağa uğraşiyor. Türkiye'nin jeopolitiği, bu bölgede hassasiyet göstermesini gerektiriyor. Nitekim Türkiye'nin dış politikasının başlıca amacı, bu bölgedeki sızma hareketini önlemeğe matuf olmuştur.

B. Müsterek Sulh Cephesini İdame Zaruretinden Doğan Politika:

Nato'nun, elbette muayyen sınırları, savunma cephesi vardır. Fakat, Nato içinde, dünya çapında sorumluluk almış başka ülkeler de vardır ve bundan başka topluluklar da kurmuşlardır. Bunların hepsi bir müsterek sulh cephesi teşkil ederler. Bunu da idame zarureti vardır. İdamenin şartı; sulh cephesi üyelerinin birbirlerine yardımınıdır. Birleşmiş Milletler ve Nato çevrelerinde de üzerinde durulduğu üzere, bu yardımın gerçekleşme şeraiti şudur: Taarruz cephesinin bilvasıta bir taarruzuna uğrayan bir küçük devletin meşru hükûmetinin sulh cephesinin diğer üyelerinden imdat istemek hakkı vardır. Bu devletin imdadına yetişmek de, -Milletlerarası düzende- bir tecavüz değil, -sulh cephesi üyeleri için- bir vecibe teşkil eder.

İşte iktidara göre, Türkiye, bu muayyeniyetler, bu zaruretler yüzünden, bu prensiplere göre, aktif bir politika görmüştür.: Yani,

a) Milletlerarası komünizmin Ortadoğu bölgesindeki sızma hareketlerini, meşru hükümetleri devirme hareketlerini önlemek için harekete geçen Amerika ve İngiltere yönünü tutmuştur. Amerika'nın Lübnan'a, İngiltere'nin Ürdün'e asker göndermesi teşvik ederek....

b) Bu şekilde yardım isteyen bir küçük devletin yardımına giden devlete yardım etmiştir: Amerikan kuvvetlerinin Adana'da üslenmesini, yani misafir olmasını kabul ederek....

Bu politika, Türkiye'ye belâ getirmemiştir. Bu bir rizikodur. Fakat, diğer devletlerle müştereken alınan bu riziko, Amerika ile bu tesanüdümüz, bizi, ateşe düşürmesinden korkulan devleti eğmiştir. Sulh cephesi üyeleri, birbirine bu şekilde yardım etmezse, bu "neme lâzım" demek olur ki, Ortadoğuyu karşı cephe eline düşürür.

Ayrıca, Adana'da üs vermek, Nato hareketi içinde olmadığından, Nato müttefiklerimizi telâşa düşüremez. Bu, sadece, "yardıma giden memlekete yardım" teşkil ettiğinden, yazılı bir esasa bağlanmamıştır ve ayrıca da, hükümranımız bakımından doğru olmuştur. Irak olaylarında ise, ancak müteyakkiz davranılmıştır.

2 — *Bir, Kendini Koruyucu Politikanın Prensipleri:* (Muhalefetin görüşü)

A. *Sakınma Prensipleri:*

Türkiye bizzat kendi teşebbüsü ile, ihtilatlara artıcı, tehlikeleri davet edici hareketlerden sakınmalıdır. Oysa ki, Ortadoğu olayları olurken, bizim dış politikamız, -tehlike müşahedesinden uzak kalmıştır:

a) Irak'a bir askerî müdahalenin daha büyük askerî hareketleri davet edeceğinin söylendiği bir sırada, bizim hariciyemiz, tek başına bir askerî harekâta girme temayülleri göstererek...

b) *Zararlı ihtimalleri, Meclisin Nüfuz ve Kudreti Yolu ile Önleme Prensipleri:*

Meclisin olağanüstü toplantısından maksat, Meclisin, memleket için zararlı ihtimalleri kontrol etmesi; Meclisin nüfuz ve kudreti yolu ile, bunları bertaraf etme imkânını aramaktır. Bu sebepten ötürüdür ki, hükümet, memlekte müttefik askerler girmesi olayını Mecliste izah etmelidir.

III — BAZI DÜŞÜNCELER

1 — Olağanüstü toplantının açılmasını gerektiren ve tahrik eden ta-

lebin mühteviyatı, tam olarak tartışılmamıştır; bir genel müzakereye konamamıştır.

a) Önce, tüzük kombinezonları buna engel olmuştur, genel tartışma mümkün olamamıştır. Oysa ki, böyle bir genel tartışmadan kaymağa, ne tüzük sebepleri, ne de politik sebepler engeldir.

b) Sonra da, bizzat muhalefetin tutumu, kendisinin ileri sürdüğü muhtevanın enine-boyuna incelenmesine yol açmamıştır. Muhalefet, önergesinde, iç politika hakkında açılacak bir *müzakerede* : Mecliste mürakabenin tesisi; vatandaşların Anayasa hakları, demokratik nizamın prensipleri içinde— hür ve eşit insanlar olarak beraber çalışmak imkânlarının temini; bu suretle gerçek huzurun sağlanması için gerekli *tedbirlerin görüşülmesini*, ve lüzumlu *kararların alınmasını* istemişti. Oysa ki, sözcüleri, ancak, Ortadoğu olayları sırasında tehlikeler çağırان bir davranış gösterdiğimizi; millî gelir hesaplarının, kalkınmanın başarılı olmadığını gösterdiğini ileri sürmekten öteye geçmediler. Görüşülmesini istedikleri tedbirleri işaret edebilirler, alınmasını diledikleri kararların suretlerini sunabilirlerdi...

2 — Bu olağanüstü toplantıda, iktidar Türk dış politikasının muayyeniyetlerini formüle etme ve gösterme fırsatını bulmuştur. Biz bunları, yukarıda işaret ettiğimiz üzere iki başlık altında ifade ettik. Bunlar, üzerindeki düşüncemiz de şudur :

A. Gerçekten Dışişleri Bakanının işaret ettiği üzere Türkiye'nin jeopolitiğinden, jeofiziğinden sızan bir politikası vardır. Her iktidar bu politikayı güdecektir, gütmesi gerekir. Bu; şahsî takdirlerin ötesinde, fizikî şartların empoze ettiği, tarihî şartların da gerektirdiği bir politikadır.

Yalnız, bu arada duygululuk göstermek gereken iki husus var :

1 — Acaba, Türkiye'nin bu jeofiziği, bu jeopolitiği, hem, ortadoğu'daki Arap milletlerinin millî isteklerinin gerçekleşmesini, hem de, bu bölgeye komünizmin sızmasını önlemeği birbiri ile uyuşturacak bir politika aranmasını —hiç olmazsa Türkiye'nin bunu aramasını— empoze etmiyor mu?

2 — Milletlerarası komünizmin sızma hareketlerini önleme teşebbüsleri ile; büyük kitleler tarafından, daha doğrusu çok dar bir saray ve politika aristokrasisi dışında kalan bütün tabakalar tarafından istenmeyen hükûmetleri destekleme hareketlerini birbirinden ayırmak gerekmez mi?

B. Müşterek sulh cephesini idame zorundan doğan politika da, çok açık ve mantikî dayanağı çok kuvvetli bir politikadır. Sulh cephesinde yer alanların birbirleriyle dayanışmalarının Üçüncü Dünya Savaşını

önleme gücü büyüktür. Bunu takdir etmemeğe imkân yoktur. Türkiye'nin de bunu takdir edenler arasında olması, hem kendi menfaatlerine, hem de dünya sulhüne yarar.

Fakat, bu tezin tatbikatında çok ince meseleler ve nazik durumlar ortaya çıkabilir. Bu güzel ve değerli tez; meselelerin inceliği, durumun nazikliği çok derinden kavranmadan sadece sürat âmili gözönünde tutularak uygulanırsa, bazı ahvalde, onu uygulayanların, kendilerini harbin ortayerinde bulma ihtimali yok mudur?

Meşru hükûmetlerin yardım isteklerine koşma tezi; ihtilâlciler de bir hükûmet ilân eder ve karşı cepheden yardım isterlerse, durumun ne olacağını aydınlatır mı?

3 — Muhalefetin de, kendi teşebbüslerimizle tehlikeleri arttırmama politikası var. Bunun da, bir mantıkî ve hissî çekiciliği olduğu şüphesizdir. Bir an gelebilir ki, ve bir an içinde olaylar öyle gelişebilir ki, «kendi teşebbüsümüzle tehlikeli arttırmama» tezi, bizi bir passif davranışa atabilir ve tehlikeyi, bizzat bu pasif davranış çekebilir. «Kendi teşebbüsümüzle tehlikeleri arttırmama» politikasını, sulh cephesi ile mütenasit kalma vecibelerini yerine getirme zoru ile bağdaştırmak gerekir.

Mesleyi her yönden ciddî bir mülâhazaya bağlamak isteyince görülür ki; hem iktidar, hem de muhalefet cephesinden ileri sürülen prensiplerin nazari değerleri büyüktür. Bütün mesele, bizzat realite karşısında, olayların içinde bu prensipleri yürütme hünerine gelip dayanıyor. İşte, «hükûmet etme sanatı» da budur zaten.....

Fakat, bu «hükûmet etme sanatı» da, çok metafizik bir oluş değildir. Onun da, kolayca uygulanacak prensipleri vardır. Bizim geliştirmekte olmasi gereken demokrasimiz içinde, hükûmet etme sanatının dayanağı olacak baş prensip : *Hükûmet etme fiillerini, modern idare etme tekniğinin elverdiği her an, Büyük Millet Meclisine dayatmaktır.*

Bu, «Hükûmet etme fiillerini Meclise dayatma» tezi de :

- a) Hükûmet etme fiillerinin prensiplerinin, felsefelerinin, müdir fikirlerinin Mecliste olgunlaşıp oradan sızması;
- b) Fiilen gerçekleşen bütün sonuçları ile, bütün ihtimalî sonuçlarını Mecliste kontrolden geçirmeği ifade eder.

BAKANLARIN İSTİFALARI

5. Menderes kabinesinde, yaz ayları içinde, önemli istifalar olmuştur. Bunlardan, bilhassa Yırcalı'nın, Kalafat'ın, Ağaoğlu'nun istifaları, ilgi uyandırmıştır. Çünkü bunlar, D. P. nin hem kuruluş safhasında, hem de bugüne kadarki hayatında ön safhada bulunmuş liderlerdir. Fakat, Parti-İdare-Hükûmet-Devlet ayniyetinin bahis konusu olduğu tek parti devrinin halâ süren bir sakim geleneğine uyularak, bu istifaların sebepleri, mahiyeti, kabine ve parti politikasına getirdiği tesirler gibi, millet hayatı için çok önemli bütün hususlar, halk efkârından gizli tutuldu. Bu eski anti-demokratik gelenek, bütün şiddeti ile hüküm sürerek, halk efkârını, siyasî iktidarın icrasında en tesirli ve hakim yerde duran kabinenin bu önemli yapı değişikliği üzerinde aydınlatmaya engel oldu : Ne istifa eden bakanlar, istifa mektuplarında açık bir sebep gösterdiler; ne de Kabine Şefi, bu istifaların kabulü vesilesinden yararlanarak bir açıklamada bulundu. Gene, -siyasî iktidarın icrasına müteallik her önemli meselede olduğu gibi- bir "hikmeti hükûmet" anlayışı, "Hükûmet etme" olayının baş dayanağı olan halk efkârını aydınlanmadan yoksun bıraktı.

Bu istifalardan, ancak bir tanesi, o zamanki şeraite göre, biraz anlaşılır gibi olmuştur: Ticaret Bakanı Yırcalı ile, yeni kurulmuş olan Koordinasyon Bakanlığı mesulu S. Ataman'ın, aynı konuda, aralarında mübâyenet bulunan beyanlarda bulunmuş olmaları. Bu hal Yırcalı'nın istifasını tahrik etmiş gözüktü.

Fakat, bu olayda da, Kabine Şefinin bu mübâyeneti, -bir teknik noktanın ıslâhı şeklinde- kaldırarak, gerçekte bir politik ihtilâf mahiyeti olmayan bu hususun bir istifaya sebep olmasını kolayca önleyebilirdi. Bu yapılmamıştır. Ve bu yüzden de, halk efkârı, bu basit mübâyenet olayında, parti içi liderlik muvazenelerinde, politik sonuçlar doğurabilecek yeni kombinezonlar vehmetmiştir.

Sı Ağaoğlu'nun istifası ise, halk bakış ve anlayışlarının nüfuz edemediği bir perdenin arkasında sürüp giden kronik gelişme safhaları ile, (eğer rivayetlere önem vermiysek -ki bu sahifelerde buna elbette önem verilmemektedir-) büsbütün anlaşılır olmaktan çıkmıştır.

Bir âmme hizmetleri demetinin yönetilmesi sorumluluğundan çok, parti ve hükûmet görüşlerini mihraklaştırma, işinde görevli gözüken

Kalafat'ın istifası hemen, parti-hükûmet görüşlerinde yeni ve Kalafat'ın katılmadığı yeni gelişmeler ihtimalini akla getirmiştir. Hele, bu istifaların aynı zaman bölümü içinde yapılmaları, bu parti-hükûmet içi oluşma ihtimalini kuvvetlendirmiştir.

Fakat, bu oluşmanın mahiyeti nedir? Bunu anlamak mümkün değildir.

İstifalardan sonra epi' bir zaman da geçti. Bir yeni politikanın oluşup durulması, kendi yeni hattını tâyin etmesi ve hattâ ilk icralarına girilmesi için bu kadar zaman yeter.

Oysa ki, şimdiye kadar 5. Menderes kabinesinin tutumunda esaslı bir değişiklik olmamıştır. 5. Menderes hükûmeti, istifalardan önceki tutumunu, bu istifalardan sonra da devam ettirmektedir:

i — Muhalefetin rejim buhranı ve iç huzurun şartları üzerindeki görüşlerinin tartışılmasına lüzum görmemek ve huzursuzluğun âmilini, muhalefetin seçime uğramadan iktidara gelmek için giriştiği tahriklerde aramak,

ii — 8 yıldır güdülen kalkınma faaliyetinin, zengin bir envanter ve kapasite teşkil ettiğini ileri sürmek ve bu kapasitenin tam verimini vermesi için ek ve tamamlayıcı iktisadî faaliyete devam etmek,

iii — Arap milliyetçiliği hareketleri ve Ortadoğuya milletlerarası komünizmin sızması ihtimali karşısında, bölgenin ve dolayısıyla Türkiye'nin güvenliğini ön plânda mülâhaza ederek aktif davranmak,

iv — Kıbrıs'ı Enosis'e götürecek kombinezonlar karşısında dayanmak ve katî hal şeklini taksimde görmek,

v — Büyük kitlenin oy desteğini devam ettirebilmek için, yumuşak idare, moral tatminler, istihsal maddelerine iyi fiyat sağlamak.....

Görülüyor ki, bu ana meselelerde bir derin ve yeni oluşma yoktur ki, bu oluşmaya ayrı açılardan bakmadan doğan bir politik ayrılık olsun ve bu da istifaların sebebini teşkil etsin .

Bununla beraber, bu istifalar olmuştur. Bunu; basit bir nöbet değiştirme saymağa imkân yoktur. Bu istifaların, belki de pek önemli olmayan, ama muhakkak mevcut olan, başka sebepleri bulunmak gerekir. Halk efkârına açıklanmayan bu sebepleri bulma hususunda, fazla ip uçlarımız da yoktur.

Bu biçimde kabinede değişikliklerin yapılması daha doğrusu sebepler açıklanmadan istifaların vaki olması demokratik vetireye sığmaz.

Biz, aşağı satırlarda, demokratik vetire içinde bakanların yerlerinden çekilmesi olayını, kısaca inceliyeceğiz. Elinde, bu son istifalara dair ip uçları bulunanlar, ellerindeki bu aydınlatıcı malzemeyi, vereceğimiz

şemaya göre değerlendirilebilir. Bizde, basının tetkikinden çıkardığımız bazı ip uçlarını, vereceğimiz şemaya göre tartışıp, bir muhtemel izah tarzını göstermeğe uğraşacağız.

I — Bakana İstifanın Empoze Edildiği Haller:

Parlâmento ve kabine usulü güden demokratik ülkelerde; hükûmet sorumluluğu denen bir husus vardır. Bu, hukukî ifadesi ile, hükûmetin toptan, üyelerinin de teker teker, bizzat ve ancak parlâmentoya karşı sorumluluğudur. Siyasî genişliği ve oluş tarzı bakımından ise, bu sorumluluk;

- i — Hükûmetin toptan üyelerinin teker teker, parti hattı içinde hareket eden parlâmento çoğunluğuna,
- ii — Üyelerin veya üyelerden bir grubun, partinin lideri, hükûmetin şefi olan organa karşı sorumluluğudur.

Bunu, başka türlü açıklamak istersek diyebiliriz ki: Bakan, bir kabine içindedir, bir kabinenin üyesidir. Kabine üyesi sıfatı ile, kabinenin şefine bağlıdır. Kabine heyetinin bir unsuru sıfatı ile de parlâmentoya bağlıdır. O halde, ona, hangi istikametlerden istifanın empoze edilebileceğini anlamak için, kabineyi, onun mahiyetini, kabine şefinin müstesna durumunu göz önünde bulundurmalıyız.

A — Kabine, siyasî iktidarı icrada müdür mevki olan hükûmet hey'etidir.

Siyasî iktidarın en önemli fiilleri, bu heyet tarafından yapılır veya bu heyetin tahriki ile yapılır. Milletın hakimiyet hakkını bilfiil icra eden en dinamik merkez bu heyettir. Bu bakımdan, milletin hakimiyet hakkının tecelli merkezi olan parlâmento ile ve bu hakkın sahibi olan halkın etkârı ile çok hassas bir münasebeti olacaktır. Bu vasıftaki bir heyetin her üyesine de, bu hassasiyetten bir pay düşer. Ve bu pay dolayısıyla de, Kabine üyesi bakan, Parlâmento ve âmme etkârı nezdinde kredi kaybına, uğrayabilir. Âmme etkârı nezdindeki kredi kaybının arazını serbest basının tepkileri ve bunları benimseyen parlâmentonun tepkileri ile ölçmek mümkündür. Meclis nezdindeki kredi kaybını, bizzat Meclisin kendisi türlü yollarla izhar eder. Bir kabine, bir siyasî heyet olan hükûmet heyetinin üyesi, genel politika nizamına girecek olan fiilleri, davranışları dolayısıyla, Meclisce ve halk etkârınca -ki onu da benimsiyerek ifade eden gene Meclisin kendisi olacaktır- mesul edilmek istenir. Bu; ona, hükûmet heyeti üyesi sıfatı ile, genel politika nizamındaki fiillerinin beğenilmemesi sebebi ile Meclis ve halk etkârınca mesuliyet (ve istifanın) empoze edilmesi, halini teşkil eder.

Bizim yaz aylarında bazı bakanlarımızın bu kategoriye girecek bir

zaruretle istifa etmek zorunda kaldıklarını düşünemeyiz. Çünkü Meclis çevrelerinde, bu bakanları diğerlerinden ayırarak hücum hedefi yapan bir hareket görülmemiştir. Hatta, Meclis tatildedir bile....

B — Kabine türlü âmme hizmetleri departmanlarının idarî şeflerinden mürekkep bir konseydi:

Bir sosyetenin bütün âmme hizmetleri, -birbirine benzerler bir demet teşkil etmek üzere- türlü departmanlara ayrılmıştır. Her bölümün başına idarî sevk ve idaresi için bir bakan getirilmiştir. Bakan, bir idarî şef sıfatı ile, bölümün idarî verimliliğini sağlamağa mecburdur.

Burada, idarî verimliliğin derecesinin bazı müsbet ve istatistikî kıstaslarla ölçülmesi mümkündür belki.... Fakat bahis konusu olan husus bu değildir; âmme hizmetlerinin, hükûmetin genel politikası, plânı, programı içinde, derpiş edilmiş hedefin merhalelerine göre, veya kanunî normlara göre, tamamlanması, tatmin edici bir seviye göstermesidir. Genel politikanın ilânına, programına, Başbakan hakimdir. Bu plân içindeki tatminlerin seviyesini takdir edecek olan da kendisidir. Hatta, bu seviyeye bir diyeceği olmasa bile, ona ulaşmak için bakanın güttüğü yolu, kendi kabine çalışmaları bakımından ahenksiz sayacak olan da kendisidir. Binaenaleyh, bu hususlarda, dilerse, bakana bir sorumluluk (istifa) empoze etmesi mümkündür.

Burada; hükûmetin teşkilindeki kanunî yetkisinin ve imkânının Başbakana hükûmet üyesini, idarî verimsizliği bahanesi ile, azil (istifaya zorlama) yetkisini de verir mi, vermez mi meselesinin, ancak spekülâtif bir değeri vardır. Başbakan, modern kabinenin mümtaz uzvudur. Onun güveninden en hafif ölçüde yoksun kalmak, büyük bir destek zaafına yol açar ki, hiç bir bakan, buna mukavemet edip yerinde kalamaz.

Yaz aylarında, bizim bakanlarımızın istifalarında bu ikinci durumun şartlarını da tam olarak göremeyiz.

İstifası ilgi uyandıran üç bakandan biri (Yırcalı) idarî verimliliği çok bahis konusu olacağı bir Bakanlığın idare ediyordu: (Sanayi Bakanlığı) Fakat, şahsî verimsizliğini bahis konusu ettirecek bir husus ortaya çıkmış değildi.

Diğer ikisi ise, daha çok politik önemi olan Devlet Bakanlıklarını işgal ediyorlardı. Vakıa, S. Ağaoğlu, kısa bir müddet önce Devlet Bakanlığına getirilmişti. Onun istifasını da, bu bakanlık içinde değil, daha önceki oluşlarda aramak lâzımdır. Lâkin, her halde, Devlet Bakanlığından önce işgal ettiği Sanayi Bakanlığından da, idarî verimsizliği yüzünden ayrıldığını ve bu idarî verimsizlikten doğan ayrılış sebeplerinin,

şimdi onu, Devlet Bakanlığında da duramayacak kadar kuvvetli olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

Kalafat ise, işgal ettiği politik mevkide, -idarî verim karşılığı olarak söylemek caiz ise- kendi partisi ve liderlerine tasvip edilen büyük bir siyasî verimlilik gösteriyordur.

C — Kabine, bir Partinin İcra Komitesi Halindedir.

Modern parlâmento, içinde çeşitli siyasî partilerin sürekli bir iktidar savaşı yaptıkları bir devlet organıdır. Ona artık, sadece, kanun yapıcı, ve icrayı kontrol edici bir siyasî uzuv gözü ile bakılamaz. Çünkü, gerçekte kanunları, parlâmento çoğunluğu ile bir ayniyet kazanmış olan hükûmet heyeti hazırlar. -Tabiri caiz ise yapar.- Bu, parlâmento çoğunluğu, bir partinin parlâmentodaki çoğunluğudur. Bu itibarla, bu çoğunluğun, kendi hükûmetini siyasî sorumluluk esası içinde kontrolü de artık fiilî bir müessiriyet göstermekten uzaktır. Çünkü:

Parlâmento -parlâmentoda bir parti çoğunluğu- bu çoğunluğun içinden gelen ve her hal ve kârda ona dayanan kabine birliği meydana gelmiştir. Artık, parlâmento teşri yapar; hükûmet de icra... ve bu iki organ, ayrı iki uzviyettir, demek pek mümkün değildir. Bu üç teşekkül arasında bir siyasî ayniyet kurulmuştur. Ve bu ayniyet yüzünden, şimdiye kadar, klâsik tasnife göre, siyasî açıdan bakınca bir idarî bölümler şefleri konseyi halinde gözüken kabine, siyasî parti açısından bakınca bir partinin Merkez İcra Komitesi mahiyetinde gözüktür.

Böyle olunca da, kabine, bütün icraatında, "parti hattı" içinde hareket etme zorunda olan bir parti uzvu olarak faaliyette bulunur. Ve parti meclis grubu da, kabineyi (bu Merkez İcra Komitesini) daima, "parti hattı" bakımından mülâhaza eder. Öyle ki, aralarındaki münasebet; biri teşri, öteki icra yapan iki devlet organı arasındaki hakimiyet hakkının icrası dolayısıyla kurulmuş bir âmme münasebeti olmaktan çıkmış, Parti hattının gerektirdiği bir siyasî münasebeti olmuştur: Bu hattın gerektirdiği desteği verici veya esirgeyici bir münasebet... Binaenaleyh, kabine ve onun üyelerinin sorumluluğu da, artık, esas itibarıyla bu "parti hattı'na göre taayyün eden bir sorumluluk olur.

Parti hattını tesbit edici organların başında ise, partinin Merkez İcra Komitesi halini almış olan kabine ve onun şefi olan Başbakan önemli bir yer alır. O halde, kabine dışı bir teşekkül tarafından kabinenin sorumluluğunu gerçekleştirmek pek kolay ve mümkün olmaz. Fakat, buna karşı, hükûmet şefinin, parti Merkez İcra Komitesinin de başı olarak prestiji, icra üyeleri üzerindeki otoritesi, büsbütün artar. Öyle ki, bakanlar, bir anlama göre, artık parlâmentoya karşı sorumlu olmaktan çok, parti hattının kurucularının başında gelen Başbakana

karşı sorumlu duruma düşerler. Binaenaleyh, parti hattından ayrılmış olan, parti hattını gütmeyen bakanları parti hattının baş kurucularından olan ve her halde parti hattının baş icracı ve koruyucusu olan başbakan sorumlu kılar: Onlara istifayı empoze ederek...

Bizim bakanlarımızın istifalarında, kendilerinin, D. P. organları ve lideri tarafından çizilen parti hattından ayrılmaları dolyasıyla, kendilerine, lider tarafından istifanın empoze edilmesi hali gözüküyor. Çünkü her şeyden önce, bu istifa olaylarında teşebbüsün Başbakandan değil, bizzat Bakanlardan geldiği anlaşılıyor:

İşte, bir bakana istifanın empoze edilebileceği haller bunlardır. Ve görülüyor ki, bu çerçevede içinde kalınca bu istifaları izah etmek pek mümkün gözüküyor.

Bir aralık İstanbul ve Ankara basını, bu istifaları, bizim "parti hattı" dediğimiz çerçevede içinde izah etme teşebbüsüne girişti. (4-5 Eylül tarihli gazeteler.)

Bu yorum tarzına göre, D. P. Meclis Grubu, -Genel deyimini ilgilendiği beğenmiyor gözüküyor. Parti lideri olan Başvekilden bir islahat istiyor. Hattâ bu islahatın bir unsuru olmak üzere, bazı bakanların kabineden çekilmesini istiyor ve artık, D. P. adına icraî iktidarı kullanma yerinden uzaklaşmasını istediği bu bakanları irae ediyor. İşte, bu çekilenler, onlardır. Bu işin daha arkası da gelecektir.

Bu yorumu da değerlendirecek müsbet ip uçlarından yoksunuz. Bilindiği üzere D. P. Parti Meclis Grubunun siyasî iktidar üzerine olan görüşmeleri gizli olur. Siyasî iktidarın icrasına sahip bir partinin, bu icra ile ilgili kararlarını; o parti içinde bu icra ile ilgili bütün oluşların böyle gizli tutmak, bir demokratik vetire içinde pek anlaşılır, değildir. Parti faaliyetlerinin büyük bir kısmının, adeta bir aile içi faaliyet mahiyeti de olduğunu kabul mümkündür. Keza, bir kısım faaliyetlerinde, siyasî muvazene kombinezonları içinde rakip partilerden gizlenmesi gereken taktik ve manevra mahiyetinde olduğunu da kabul mümkündür. Fakat, kabine değişiklikleri ve kabine içindeki kısmî değişiklikler, halk efkârını çok yakından ilgilendiren siyasî olaylardır. Böyle bir olayı, önce çekilenler açıklarlar. Sonra, türlü parti kademelerinde ve hatta Meclis seviyesinde de, ilgili makamların izahlarını görürüz. Eğer, böyle yapılmazsa, 4 ve 5 Eylül gazetelerinde görülen, yukarıda işaret ettiğimiz cinsten yorumlara gidilir.

Biz bu yorumlarda olayı, gerçekten izah eden bir sıhhat görmüyoruz. Çünkü, istifa eden bakanlardan birinin, grupca bir islahat vesilesi ile, tasfiyesinin istenemeyecek kadar sağlam bir unsur teşkil ettiğini, D. P. nin mücadele tarihini bilenler kolayca tahmin edebilir. Keza, bu unsurun, seçim çevresinde de büyük bir prestijinin var olduğunu da

herkés bilir. Oy'a dayanan demokrasi münasebetlerinde, seçim çevresinde yüksek prestiji olanların kolayca tasfiye edilemeyeceği de bir gerçektir. Nitekim, başbakan, Balıkesir seyahatında, bu müstafi bakanla (Yırcalı) çok yakın bir temasta kalmıştır; Onu, gene siyasî hareketlerin ortasında bulundurmağa dikkat etmiştir. Binaenaleyh, tasfiye faraziyesinin, pek sağlam bir faraziye olmadığına hükmedebiliriz.

Diğer iki bakan için de bu faraziyeye dayanmak zordur. Çünkü, bu "islâhat zımında tasfiye" faraziyesi, bir nevi "Parti hattını aşmaların tasfiyesi" mahiyetindedir. Ağaoğlu'nun ve Kalafat'ın ise, şimdiye kadar, parti hattının ön safhalarında, bu hattın çizicileri ile yakın temas halinde kaldığı bir gerçektir. Nitekim, istifalarından sonra da, gene Liderin çevresinden uzak kalmamışlardır ve bilhassa, Başbakan, onların istifalarını kabule müsavat etmemiştir. Sırf bu olay bile, yukarıda anlaşılan şekilde bir tasfiyenin bahis konusu olmadığını gösterir.

O halde, bu istifalar üzerindeki düşünceleri tamamlamak için, Bakanın kendi istifasını empoze ettiği halleri görelim.

II — Bakanın İstifasını Empoze Ettiği Haller:

1 — Bakanın teşkilât içindeki yeri oldukça kuvvetlidir. Seçmenler kitlesine, halk efkârına müessir olabilecek durumdadır. Fakat, içinde bulunduğu kabine, bilhassa kabine şefinin şahsiyet ve telkininden gelen bir ayrı hat takip etmektedir. Bakan, kendi çekilmesinin, hükûmeti zayıflatacağını ve kısa bir müddet sonra, parti ve kabine hattının, kendi görüşlerinin tesiri ile ayarlanacağını düşünerek, bunu umarak, istifasını empoze eder.

Kabine içi siyasî şahsiyetlerin derin bir lider nüfuzu altında kaldığı bir iç siyasî münasebetler sahnesinde, böyle bir halin gerçekleşmesi oldukça uzak bir ihtimaldir.

2 — Bakan, baştan iştirak ettiği ve mesuliyetini yüklediği kabine hattının, zamanla yerinden kaydığını görür. Bu kaymağı düzeltmek, kabine hattını eski çizgisine irca etmek için bir müessirlik savaşına girmek gerekir. Fakat buna gücünün yetmeyeceğini, veya objektif şartların böyle bir iç savaşa pek elverişli olmadığını görür, O zaman istifa ederek, hiç olmazsa mesuliyete katılmama yolunu seçer.

İlk Menderes kabinelerinden, buna benzer motiflerle siyasî mesuliyete iştirâk etmek istemeyen bakanlar görülmüştür. Fakat, 8 yıllık iktidarı içinde, bu parti, elbette, daha çok, Lider etrafında cidden koheran mütesanit bir manzara gösterdiğine göre, bu faraziye de, olayımızı izahta yetersizdir.

Tek izah, acaba, her hal ve kârda, bir kabine hattı tesbiti veya takibi hususunda ittifak elde edilmemesinin bazı unsurları Liderin kanunî sorumluluğu çevresinden uzaklaştırması şeklinde mi olmak gerekir?...